

SULTAN ABDÜLAZİZ'E SUNULMUŞ BİR SİYÂSETÂME ÇEVİRİSİ: KAVALALI HÜSEYİN KÂZIM'IN "RİSÂLE-İ SECİYYE" Sİ

Bahir SELÇUK*

Fatih ELÇİ**

Öz

İlhanlı hükümdarı Muhammed Hudâbende adına tarihçi Vassaf tarafından yazılmış olduğu düşünölen Farsça Ahlâku's-saltana, değişik dönemlerde Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu tercümelerden biri de Kavalalı Hüseyin Kâzım'a aittir. Hüseyin Kâzım, Ahlâku's-saltana'nın bazı bölümlerini aslına sadık kalarak Türkçeye çevirmiş, başına uzun bir giriş ekleyerek Risâle-i Seciyye adıyla Sultan Abdölaziz'e (1861-1876) takdim etmiştir. Tek nüshasını tespit edebildiğimiz Risâle-i Seciyye, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Reşad Kitaplığı, no: 925'te yer almaktadır. 32 varaktan oluşan eser, talik yazıyla yazılmıştır.

Bu çalışmada, Risâle-i Seciyye transkribe edilmiş, eserin dil ve üslup özellikleri ile içeriği üzerinde durulmuştur. Kaynak eser Ahlâku's-saltana ile Risâle-i Seciyye, içerik ve üslup yönleriyle karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hüseyin Kâzım, Risâle-i Seciyye, Ahlâku's-saltana, siyasetnâme, tercüme.*

* Doç. Dr., Adiyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahirselcuk@gmail.com

** Arş. Gör., Adiyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatihelci@gmail.com

A SIYASATNAMA TRANSLATION PRESENTED TO SULTAN

ABDULAZİZ: “RISÂLE-I SECIYYE”

BY KAVALALI HÜSEYİN KÂZİM

Abstract

Persian Ahlâku’s-Saltana, believed to be written by the Persian historian Vassaf, presented to the Ilkhanid ruler Muhammad Hudâbende, was translated into Turkish in different periods. One of these translations belongs to Kavalalı Hüseyin Kâzım. Hüseyin Kâzım made an authentic translation of some parts of Ahlâku’s-saltana, adding a long introduction. It was presented to Sultan Abdülaziz (1861-1876) with the title Risâle-i Seciyye. The single copy of Risâle-i Seciyye, which we have discovered so far, is located in Turkish Manuscripts of Topkapi Palace Museum, Mehmed Reşad Library, no: 925. Consisting of 32 leaves, the work was written in talik script. In this study, Risâle-i Seciyye is transcribed; its language, stylistic features and content are discussed. The source text Ahlâku’s-saltana and Risâle-i Seciyye are compared in terms of content and style.

Key Words: *Hüseyin Kâzım, Risâle-i Seciyye, Ahlâku’s-saltana, siyasetnâme, translation.*

GİRİŞ

Klâsik Türk edebiyatında telif eserler kadar Arapça ve Farsçadan tercüme edilmiş eserler de önemli bir yer tutar. İslamî Türk edebiyatının ilk dönemlerinde Arapça ve Farsçadan yapılan çevirilerle nesir alanında önemli bir aşama sağlanmış, sonraki dönemlerde telif eserlerle beraber bu köklü gelenek devam etmiştir. Dinî ve ahlâkî kitaplar, nasihat-nâmeler, siyasetnâmeler bu gelenek çerçevesinde sıkça tercüme edilen eserlerin başında yer alır. Siyasî, ahlakî, tarihî ve sosyal özellikleri ile öne çıkan, didaktik bir özellik arz eden siyasetnâmelerin özellikle sanatlı bir üslupla çevrilenleri edebî bir belge niteliği gösterirler.

Beylikler döneminden itibaren tercüme veya telif-tercüme karışımı çeşitli siyasetnâmeler kaleme alınır. Siyasetnâmelerin Osmanlı coğrafyasına girişi de tercümelerle olur. Hint-İran kökenli olan ve İslâm medeniyetinin ilk devrelerinde Arapça ve Farsçaya çevrilen bu eserlerin Türkçeye tercümesiyle eski Hint-İran ve Yunan siyasî düşüncesinden önemli ölçüde etkilenmiş olan İslâm düşüncesi Osmanlı düşüncesine de taşınır. Kuruluş döneminde Türkçeye çevrilen "Kelile ve Dimne, Kâbusnâme, Marzubannâme, Bostan" gibi eserler, Osmanlı siyasetnâme geleneğinin şekillenmesinde önemli etkilerde bulunur. Hint-İran ve Yunan siyasi düşüncesinin dışında ilk dönem Osmanlı siyasetnâmelerinde Türk siyasî telakkilerinin izlerini de görmek mümkündür. (Altay, 2011:1804-1805; Öz, 1999:28)

Kültür ve edebiyatımıza tercüme yoluyla giren siyasetnâmeler, sonraki dönemlerde de telif ve tercüme şeklinde hız kesmeden devam eder. Zaman içerisinde telif, tercüme, telif-tercüme özelliğinde büyüklü küçüklü yüzlerce siyasetnâme kaleme alınır. Bunlardan bazılarının telif mi tercüme mi olduğu tespit edilememiş, önemli çalışmalar yapılmış olsa da siyasetnâmelerin sağlıklı bir listesi henüz çıkarılmamıştır. Bu nedenle Arapça ve Farsça kaynak eserlerin iyi tespit edilmesi daha sonra Türkçe siyasetnâme türü eserlerin, içerik ve üslup olarak bunlarla karşılaştırılması gerekmektedir. Çeviri geleneği içinde özellikle bazı eserler, daha önem kazanmış; farklı isimler altında farklı dönemlerde çeşitli isimlerle Türkçeye çevrilmiştir.

Türkçeye çeşitli dönemlerde çevrilen siyasetnâmelerden biri de Farsça yazılmış *Ahlâku's-saltana'*dir. Ünlü İranlı edip ve tarihçi Vassaf Reşîdü'd-dîn Fazlu'llâh Şîrâzî (ö. m.1334/h.735)'ye ait olduğu sanılan Ahlâku's-saltana, İlhanlı hükümdarı Muhammed Hudabende (1304-1317) adına te'lif edilen bir siyasetnâmedir (Levend, 1962:183; Merçil, 1997:233). Ahlâku's-saltana'nın farklı zamanlarda değişik yazarlarca kısmen veya tamamen Türkçeye tercüme edildiği, çeşitli siyasetnâmelere kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

Ahlâku's-saltana'nın bire bir tercümelerinden biri, Rumelili Zâ'îff'nin (ö.1557?) "Gülşen-i Mülûk" adlı eseridir. Ahlâku's-saltana'dan çeviri olduğu tarafımızdan tespit edilen "Gülşen-i Mülûk", Sofu Mehmed Paşa'nın isteği üzerine Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. Eserde tercümenin kaynağına dair herhangi bir bilgi bulunmadığı için Gülşen-i Mülûk üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan Koçin, uzun araştırma ve incelemelerine rağmen Gülşen-i Mülûk'un hangi eserden tercüme edildiğini tespit edememiştir (Koçin, 2005:73-74).

17. yüzyılın önemli nesir ustası Nergisî, Ahlâku's-saltana'yı tercüme ederek *Kânûnu'r-reşâd* adıyla Sultan IV. Murad'a takdim etmiştir. Nergisî, Ahlâku's-saltana'yı genişletmiş, Nef'i, Bâkî, Necatî gibi şairlerin şiirlerine yer vermiş, kendi tecrübelerine ve Osmanlı tarihinde geçen bazı olaylara yer vererek telif niteliğinde bir tercüme ortaya koymuştur.²

Ahlâku's-saltana, tespit edebildiğimiz kadarıyla en son Kavalalı Hüseyin Kâzım tarafından aslına daha sadık kalınarak uzun bir girişle kısmen Türkçeye çevrilerek *Risâle-i Seciyye* adıyla Sultan Abdulaziz'e (1861-1876) sunulmuştur. Kaynaklarda Kavalalı Hüseyin Kâzım'la ilgili pek fazla bilgi yer almamaktadır. Yalnızca Sicill-i Osmanî'de "Devriye müderrisliği ve Trablusgarp mollalığı yaptığı, Muharrem 1279/Temmuz 1862'de Girit mollası olduğu sonra vefat ettiği" (Mehmed Süreyya, 1996:712) belirtilmektedir.

Hüseyin Kâzım, Ahlâku's-saltana'dan yaptığı tercümenin başına bir mukaddime ve nasihat içeren bölümler ekleyip hepsine birden *Risâle-i Seciyye* ismini verir: "Vaşşaf"ıñ Fârisiyyü'l-ibâre Ahlaku's-saltana-nâm risâlesini 'âcizâne tercemeye ibtidâr ve bu

¹ *Kânûnu'r-reşâd*'i hazırlarken tespit ettiğimiz Ahlâku's-saltana ile çeşitli siyasetnâmeleri karşılaştırırken Zaifî'nin Gülşen-i Mülûk'unun da *Ahlâku's-saltana*'nın bir çevirisi olduğunu tespit ettik. Bk. Bahir Selçuk, *Nergisî Kânûnu'r-reşâd (Ahlâku's-saltana Çevirisi)*, Kesit Yay., İstanbul 2013.

² Selçuk, age., s.6.

tercemeye bir mukaddime ve ba'zı neşâyih-ı 'ibret-engîz ü nikât-ı hikmet-âmîz 'ilâvesiyle cümlesine Risâle-i Seciyye vaz' u tesmiye eyledim..." (3a-2/5)

Tek nüshasını tespit edebildiğimiz Risâle-i Seciyye, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, Mehmed Reşad Kitaplığı, no: 925'te bulunmaktadır. Yazmanın özellikleri şu şekildedir: 205x125 mm., 32 vr., 9 st., talik yazı, aharlı krem kâğıt; serlevha müzehhep, cetveller yaldızlı, mıklep ve yazma şemseli vişne rengi deri cilt.

A. Risâle-i Seciyye'nin Muhtevası

Risâle-i Seciyye büyüklü küçüklü 21 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden 18'inin konu başlığı bulunmaktadır. "Dibâce, Felak Suresi Tefsiri, Nas Suresi Tefsiri" bölümlerinde başlık yerine besmeleye yer verilmiştir. "Terceme-i Ahlâku's-saltana" başlığına kadar olan kısımlar (1b-18b arası varaklar), Ahlâku's-saltanada yer almaz, bunlar yazar tarafından ilave edilmiştir.

Terceme-i Ahlâku's-saltana başlığı altında (19a-32a varaklar arası), Ahlâku's-saltana'dan 13 bölüm seçilerek tercüme edilmiştir. Bölüm başlıkları ve bölümlerde işlenen konular şöyledir:

1. Dibâce

Başlık yerine besmelinin bulunduğu bu bölümde, Sultan Abdülaziz Han övülmekte, devrinde fitne ve fesadın bulunmadığı dile getirilmektedir. Vassaf'ın Farsça Ahlâku's-saltana adlı eserini çevirdiğini ifade eden yazar, birtakım eklemeler yaparak çevirdiği eserini Risâle-i Seciyye olarak adlandırdığını belirtmektedir. Dibacenin son kısmında yazar, muhtemelen kendisine aracı olan fakat ismi sonradan yazmadan silinmiş olan bir paşaya da övgüde bulunmaktadır.

2. Du'â-yı Sanâyi'-Nümâ-yı Bedâyi'-İştîmâl

Bu bölümde önce Sultan Abdülaziz'e ardından onun devlet ricaline ve âlimlere dua edilmektedir.

3. Felak Suresi Tefsiri

Besmele ile başlayan bu bölümde "felak" süresi tefsir edilmektedir.

4. Nas Suresi Tefsiri

Besmele ile başlayan bu bölümde "nas" süresi tefsir edilmektedir.

5. Nasîhat

Yazar, tercüme okuyanların şeytan gibi kötü huylu kimselerden kaçıp Allah'a sığınmalarını, melek sıfatlı insanlarla bir arada bulunmalarını önermektedir. Kendileriyle görüşülüp muhabbet edilecek kimseler, hilesinden kaçınılacak kimseler, kendilerinden bir şey talep edilmeyecek kimseler gruplandırılarak haklarında bilgiler verilmektedir.

6. Nükte

Akıllı kimselerle sohbetin ebedî mutluluğu sağlayan bir iksir olduğu, gafillere yakın olmanın ise iki dünya bedbahtlığı anlamına geldiği belirtilmektedir. "Gül kokusu toprağa tesir ettikten sonra şerefli bir varlık olan insana, güzel ahlak nasıl tesir etmesin?" sorusuyla bu bölümü sonlandırır.

7. Hikâye

Cengiz Han'ın neslinden gelen Argun Han, kan dökücü zalim bir hükümdardır. Bir gün mezbahaneden geçerken kesilmiş koyunları görür, merhamet duyguları galeyana gelir. "Sırf nefsin hoşuna gidiyor diye bu masum hayvanların kanına girmek günahtır.", diyerek koyunların kesilmesini yasaklar. Argun Han'ın Saduddevle adında hilekâr bir Yahudi veziri vardı. Kötü ve çirkin şeyleri hükümdara güzel gösterir; padişahların, âlemin selameti için emre itaat etmeyen devlet adamlarını öldürmesi gerektiğini

tavsiye eder. Vezir tarafında yönlendirilen hükümdar, kan dökmeğe başlar. Küçük bir yanlıştan dolayı bir adam değil yüzlerce adamı öldürür. Fazla yaşamayan Argun Han'dan sonra Saduddevle'nin yaptıklarından bıkan kimseler, Saduddevle'nin başını kesip yakınlarını ve o civarda yaşayan bütün Yahudileri katlederler.

8. Terceme-i Sa'dü'd-devle-i merküm

Saduddevle ilk dönemde Argun Han'ın hekimbaşısı idi. Hükümdarın gözüne girerek veziri olmuş hesap işlerinden anladığı için önce Bağdat'ta görevlendirilmiş, gösterdiği başarı üzerine en üst seviyelere atanmıştır. Bir zaman sonra sultana danışma gereği bile duymadan pek çok iş gerçekleştirir. İlk dönemlerinde Müslümanlara iyi davrandığı için dönemin şairleri kendisine kasideler yazmışlardır. Ancak sonraları fitratındaki Yahudilik düşüncesi baskın gelir ve Argun Han'ı yanlış yönlendirmeye başlar. Argun Han'a peygamber olduğu fikrini aşılıyarak Müslümanlara karşı kıskırtır. Müslümanlar arasından da onun büyüklüğünü tasdik edenler olur. Kâbe'yi putlarla doldurması ve Müslümanları da onlara yönlendirmesi hususunda Argun Han'a akıl verir. Kendisi de bu düşünceyi gerçekleştirmek için birtakım faaliyetlere girişir. Fakat İlhan hastalanıp birkaç gün içinde ölünce o da hilekârlığının cezasını çeker. Argun Han'ın ölümünden sonra oğlu Gazan Han, tahta geçer, Müslümanlığı kabul eder. Tatar ve Cengiz soyundan İslam'ı seçmeyen ne kadar şehzade varsa hepsini kılıçtan geçirir.

9. Terceme-i Ahlâku's-saltana

Adalet, mülkün direği ve milletlerin sığınağıdır. Mülk adalet olmadan ayakta duramaz, bütün ümmetin adalete ihtiyacı vardır.

10. Hikâye

İskender'in huzuruna hayatından ümidini kesmiş bir suçlu getirilir. İskender, o suçluyu affedince yakınlarından birisi: "Ben senin yerinde olsaydım onu affetmezdim." der. İskender de: "Ben sen olmadığım için onu öldürmedim. Öfkenin sonu kan dökmek ve hayatları yok etmektir." der.

11. Hikāye

Hız. Ali, bir müşrik ile savaşırken onu alt eder ve kılıcını çekip öldürmek ister. Bunun üzerine müşrik, Hız. Ali'ye hakaret eder. Hız. Ali müşriği öldürmekten vazgeçer. Olaya şahit olanlar durumu sorduklarında Hız. Ali: "Onu öldürseyim Allah için değil nefsim için öldürmüş olurdum." der.

12. Temsîl

İbn Alkam, Abbasi halifesi Mustasım Billah'ın veziri idi. Bazı hususlarda halifeye gücenir ve öç almak niyetiyle Hülagu Han'ı davet eder. Bu daveti fırsat bilen Hülagu Han, asırlık devleti yerle bir eder. İbn Alkam da kıyamete kadar lanete müstehak olur. Hülagu, Bağdat'ı ele geçirdiğinde İbn Alkam'a asla rağbet etmez ve yetmiş sopa vurdurarak onu rezil duruma düşürür.

13. İsābet

Nefsi terbiye etmek kısa sürede olacak bir şey değildir. Bir düşmanın ıslahı ancak ona bolca ihsan etmekle mümkün olur.

14. Hikāye

Perviz'in ileri gelen adamlarından biri hakkında, gururuna yenik düşüp dikbaşlılık ve itaatsizlik ettiği söylenir. Fitneciler, bu kişinin hemen ortadan kaldırılması gerektiğini aksi hâlde başkalarını da etkileyeceğini belirtirler. Hükümdar, devlet ricalini toplar, istişare sonucu adamın tutuklanması kararlaştırılır. Ertesi gün tutuklanması istenen kişi, olup bitenden habersiz bir şekilde her zamanki gibi huzura gelir. Perviz, bu adamına her zamankinden daha fazla iltifat eder, hizmetlerinden övgüyle bahseder. Âdeta adamı kalbinden bağlar. Devlet erkânı bu tavrın hikmetini sorduklarında hükümdar şu cevabı verir: "Bu kişiyi öyle bir uzvundan bağladım ki o, bütün uzuvların kendisine bağlı olduğu kalptir."

Hikmet ehli kişiler, suçluları cezalandırma konusunda hükümdarların aceleci olmamalarını öğütlerler. Çünkü öfke geçtikten sonra af mümkündür ancak acele edilirse telafisi mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkabilir.

15. Hikmet

Yumuşakbaşlılık, heybet, af gibi hasletler ancak yerli yerinde olursa güzeldir. Sıkıntılar, oyun ve av ile giderilir ancak bunlar devlet işlerinden alıkoyacak derecede olmamalı. Her işte ifrat ve tefrit kötü görülmüş, ölçülü olma övülmüştür.

16. Nasihat

Hükümdarlar, şefkatli anne ve baba gibidirler. Sultanın hizmetindekiler de, süt emen çocuklar gibidir. Anne ve babasız çocukların zayı olacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

17. Hikâye

Selçuklu sultanı Melikşah zamanında yaşlı bir kadının yetim bir çocuğu ile bir koyunu vardır. O koyundan elde ettikleri ile geçinip giderler. Bir gün harap bir köprüden geçerken ansızın koyunun ayağı köprüdeki bir oyuğa takılıp kırılır. Kadın, köprü başında oturup feyat ederken o esnada Melişah da köprüden geçmek amacıyla oraya yaklaşır. Kadın kalkıp atının dizginini tutar ve "Ey Alp Arslan'ın oğlu benim hakkımı bu köprüden al, yoksa adamlarının yanında olmadığı mahşer meydanında sırat köprüsü başında elimi eteğinden çekmem." der. Sultan: "Derdin nedir ve kimden şikâyetçisin?" diye sorar. Yaşlı kadın, "Bu köprünün böyle olmasından sen sorumlusun. Geçimimizi sağlayan koyunumuz bu köprüden geçerken ayağı kırıldı." Bu söz üzerine sultan atının üzerinde iki büklüm olup gözyaşı döker ve o kadına helal malından yüz koyun bağışlar. Kadın, sultanın bu tavrı üzerine kendisine ömür boyu duacı olur. Melikşah'ın vefatından sonra ermişlerden biri onu rüyada görüp hatırını sorar. O da, "Köprü başında benden hakkını isteyen kadının duası elimden tutmasaydı Melikşah ebedî azapta kalırdı." der.

Büyükler, sıradan insanlarla konuşmayı şükür gerektiren hasletlerden sayarlar.

Süleyman Peygamber, bütün haşmetine rağmen bir karıncanın sözünü işitip doğru yolu

bulur.

18. Nasihat

İyice araştırmadan ceza vermek uygun değildir. Allah bile kıyamet günü hemen ceza vermez; muhasebe eder, hayır ve şer defterini gösterir, kul inkâr ederse diğer uzuvların şahitliğine başvurur.

19. Haslet

Padişahların sözünde ve işlerinde sebat üzere olması güzel bir haslettir. Herhangi bir hususta hata yaptığını fark eden padişah, hemen dönmemeli, tereddüt eseri göstermemelidir. Çünkü her ne kadar yaptığı işte hata olsa da kararlı olmasının arka planında hayır vardır.

20. Nükte

Dünya ayakta durduğu sürece padişahlık müessesesi de ayakta kalmaya devam edecektir. Ancak padişah, dünyasını mamur ettiği gibi ahiretini de mamur etme peşinde olmalıdır.

21. Fâ'ide

Liyakatli ve işe yarar kişilere iltifat edilmeli, cahil ve ehil olmayan kişiler uzaklaştırılmalıdır.

B. Ahlaku's-saltana ve Risâle-i Seciyye'nin Karşılaştırması

Ahlâku's-saltana 34 bölümden, Risâle-i Seciyye 21 bölümden oluşmaktadır. "Terceme-i Ahlâku's-saltan" başlığına kadar olan kısımlar (1b-18b arası varaklar), Ahlâku's-saltana'da yer almaz.

Terceme-i Ahlâku's-saltana başlığı altında (19a-32a varaklar arası), Ahlâku's-saltana'dan 13 bölüm tercüme edilmiştir. Ahlâku's-saltana'da yer alan bölümler ve

bölüm başlıkları aşağıdaki gibidir. Bu bölümlerden tercüme edilenler italik ve bold karakterle gösterilmiştir.

1. ***Dibâce (Ahlak)***
2. ***Hikâyet (İskender ve Günahkâr Kişi-Hz. Ali ve Müşrik-İbn Alkam)***
3. Tevhîd (Tevhit)
4. İşâret (Şükür)
5. Temsîl (Halkın Malına Tenezzül Etmeme)
6. ***Hikmet (İtidalli Olma)***
7. Tenbîh (İbadet etme)
8. Nükte (İhsan ve Cömertlik)
9. ***Fâ'ide (İyilere Sahip Çıkma, Kötüleri Uzaklaştırma)***
10. Hulk (Âlim ve Şeyhlerden İstifade etmek-Gazneli Mahmud'un Rüyası)
11. ***Haslet (Karar Üzre Bulunma)***
12. İşâret (Askerlere Karşı Tutum)
13. Nasîhat (Allah'la Münasebet)
14. ***Nasîhat (Süleyman Peygamber ve Karınca)***
15. Siyâset (Ehil Olanları Görevlendirme)
16. Hikâyet (Adil ve Zalim Sultanların Durumu)
17. Nasîhat (Tebaanın Hakkını Gözetme)
18. ***Nükte (İki Cihanda Padişah Olabilme)***
19. Tezkire (Eski Hükümdarların Hayırlı İşlerini Devam Ettirme)
20. Siyâset (Vezirlerin Gerekliliği)
21. ***Nasîhat (Cezalandırma Hususunda Acele Etmeme)***
22. Hikmet (Gönlü Ferah Tutma)
23. ***Hikâyet (Melikşah ve Yaşlı Kadın)***
24. Terbiyyet (İşi Ehline Vermek)
25. Remz (Sır Saklamak)
26. Fazîlet (Allah'ı Bir Bilme)
27. ***İsâbet (Perviz ve Asi Adamı)***
28. İşâret (Mazlumlara Yardımcı Olma, Zulmü Kaldırma)
29. Azîmet (Zamanlamayı İyi Yapmak)
30. Hulk (Merhametli Olmak)

31. Âdet (Uyanık ve Ayık Olmak)
32. Âdâb (Tavla ve Satranç Oynama)
33. Lu'b-ı nerd (Tavla Oynama)
34. Şikâr (Av)

Dibâce bölümündeki adaletle ilgili bahis (1), **Terceme-i Ahlâku's-saltana** başlığı altında (9) işlenmiştir.

Hikâyet başlığı altında yer alan 3 hikâye (İskender ve Günahkâr Kişi-Hz. Ali ve Müşrik-İbn Alkam) (2), **Hikâye** (10, 11) ve **Temsîl** (12) şeklinde 3 ayrı başlık altında işlenmiştir.

Hikmet (İtidalli Olma) bölümü (6), **Hikmet** başlığı altında (15) işlenmiştir.

Fâ'ide (İyilere Sahip Çıkma, Kötüleri Uzaklaştırma) (9) bölümü, **Fâ'ide** başlığı ile (21) çevrilmiştir.

Haslet (Karar Üzre Bulunma) (11) bölümü, **Haslet** başlığı altında (19) çevrilmiştir.

Nasihat (Süleyman Peygamber ve Karınca) bölümü (14), **Nasihat** ve **Hikâye** başlıkları altında (16, 17) işlenmiştir.

Nükte (İki Cihanda Padişah Olabilme) bölümü (18), **Nükte** başlığı altında (20) çevrilmiştir.

Nasihat (Cezalandırma Hususunda Acele Etmeme) bölümü(21), **Nasihat** başlığı altında (18) işlenmiştir.

Hikâyet (Melikşah ve Yaşlı Kadın) başlığı altında yer alan hikâye (23), **Hikâye** başlığı altında (17) işlenmiştir.

İsâbet (Perviz ve Asi Adamı) bölümü (27), **İsabet** ve **Hikâye** başlıkları altında (13, 14) çevrilmiştir.

Karşılaştırmada Ahlâku's-saltana'dan 10 bölümün, Risâle-i Seciyye'de 13 başlık altında belli bir sıra gözetilmeksizin tercüme edildiği görülmektedir.

Risâle-i Seciyye sanatlı bir nesirle kaleme alınmıştır. Özellikle eserin mukaddime kısmında zincirleme tamlamalar, mecazlı söyleyişlerle süslenmiş uzun cümleler ilerleyen bölümlerde daha sade bir hâle bürünür. Tercüme kısmında yer yer görülen mecazlı söyleyişler Ahlâku's-saltana'dan kaynaklanmaktadır. Hüseyin Kâzım, her ne kadar eseri baştan sona kadar tercüme etmemişse de tercüme ettiği kısımlarda bire bir tercümeyle gayret etmiştir.

Kendi yazdığı Mukaddime bölümünde de manzum parçalara yer veren Hüseyin Kâzım, tercüme kısmında çoğu yerde Ahlâku's-saltana'daki manzum parçaları almamış, sadece mensur kısımları tercüme etmiştir.

Hüseyin Kâzım, geleneksel tercüme anlayışı çerçevesinde Ahlâku's-saltana'dan seçtiği bazı bölümleri manzum parçalar hariç genelde aslına sadık bir biçimde Türkçeye aktarmış, tercümenin başına eklediği mukaddime, dua, tefsir, nasihat ve hikâyelerle tercümesine renklilik katmış ve Risâle-i Seciyye ismiyle de bu özgünlüğü perçinlemiştir.

C. Risâle-i Seciyye'nin Çevriyazısı³

[1b] (1) B'ismi'llâhi'r-Rahmani'r-Raḥîm

(2) El-ḥamdü'lilâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ (3) resûlinâ Muḥammedin ve âlihi ve şaḥbihi ecm'ain. Ammâ ba'd saṭr-ı dîbâçe-i (4) taḳrîr ü fâtiḥa-ı levḥ-i tezkîr oldur ki tûbâ-zılâl-ı şehensâh-ı (5) 'âlem, fermân-fermâ-yı benî âdem sulṭân-ı cihânân-ı (6) şâḥib-kırân-ı kâm-rânî nesl-i fûrûğ-ı urûğ-ı 'Oşmânî es-sulṭân (7)

³ Metindeki Arapça ve Farsça ibare ve şiirlerin okunup anlamlandırmasında yardımcı olan saygıdeğer hocamız Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK'a teşekkür ederiz.

Metinde okuyamadığımız yerler "...", eklediğimiz yerler "[]", emin olmadığımız yerler "(?)" işareti ile gösterilmiştir.

‘Abdül‘azîz Hân efendimiziñ Bârî ta‘âlâ ‘azze ve cell [2a] (1) ‘ahd-i ezelde vücūd-ı lâzımı’l-vücūd-ı hümâyünlarıñ (2) *وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا* (ve *faḍḍalnā[hum]* ‘*alā keṣīrin mimnen ḥalaḳnā tafḍilā*)⁴ (3) me’al-i münifince kemāl-i ‘ināyetine maḥṣūṣ ve hāme-i himmetini (4) ve *يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ* (yu’eyyidu bi-naṣrihi men yeṣāe’)⁵ ikililiyle mükellel-manṣūṣ (5) buyurdu tā ki ḥāk-ı ‘atebe-i Keyvān-mertebesī buse-i (6) cāy-ı enām ve ḥāṣiye-i bisāt-ı felek-sāyebānı secdegāh-ı (7) ḥāṣṣ u ‘ām oldu. Ḥaḳḳā ol nāzım-ı menāzım-ı silsile-i ‘ālem (8) ve ḥāfız-ı bilād-ı ümem şehensāh-ı a‘zam efendimiziñ zamān-ı (9) ma‘delet-nişānlarıñda [2b] (1) *بره از پستان گرگ گرسنه شد سیر شیر* (*Berre ez-pistān-ı gūrg-i gūrisne ṣod sīr-i ṣīr*)⁶ mıṣra‘-ı (2) ber-cestesiniñ medlülünce zulm u te‘addi bī-vücūd ve zūlf-i (3) ḥam-ender-ḥam-ı cānāndan başka kimsede ‘uḳde-i nihād (4) ve çeṣm-i fettān-ı dil-berden ğayrıda fitne vü fesād nā-būd (5) olup ḥūsn-i ṣīt-i ṣāhāneleri meydān-ı rüzgārda (6) nümāyān ve müsri‘-ı ṣabā ile hem-‘inān oldu. Sāye-i (7) ṣevket-vāye-i mülūkānelerinde dürr-i ṣehvār-ı du‘ā-yı ṣāhāneyi riṣte-i (8) zebāna nāzım **Ḳavalalı Hüseyin Kāzım** dā‘ileri (9) *فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ* (*fesebbih bi-ḥamdi rabbike ve kūn mine’s-sācidin*)⁷ [3a] (1) āyet-i kerimesine imtiṣālen secde-i ‘ubūdiyyeti tekrār te’mīnen (2) ve teşekküren **Vaṣṣāf’uñ** Fārisiyyü’l-‘ibāre **Aḥlāku’s-saltāna** (3) nām risālesini ‘ācizāne tercemeye ibtidār ve bu tercemeye bir muḳaddime ve ba‘z-ı (4) neṣāyiḥ-i ‘ibret-engiz ve nikāt-ı ḥikmet-āmiz ‘ilāvesiyle (5) cümlesine **Risāle-i Seciyye** nām vaż‘ u tesmīye eyledim. Me’müldür ki (6)

آنان که خاکرا بنظر کیمیا کنند آیا بود که گوشه چشمی نما کنند

Ānān ki ḥāk-rā be-naẓar kīmyā konend

Āyā buved ki kūṣe-i çeṣmī nümā konend⁸

⁴ “... ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” Kur’an, İsrā 17/70.

⁵ “... dilediğini yardımıyla destekliyordu.” Kur’an, Âli İmran 3/13.

⁶ Koyun aç kurdun memelerinden süte doydı.

⁷ “O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol.” Kur’an, Hicr 15/98.

⁸ Hafız, <http://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh196/>.

Nazarıyla toprağı kimyaya çevirenler acaba olur da göz ucuyla işaret ederler mi?

(7) mışdâkınca işbu risâleyi 'izz-i mü'tâla' asına ihtisâs u kabûl, (8) فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ (fe-
teqabbelehâ rabbuhâ bi-ğabûlin ħâsen)⁹ (9) ħil'atini ilbâs u mebzûl buyururlar. Sâniyen
[3b] (1) dîbâçe-i defter-i mefâĥir ve zîver-i peyker-i müte'essir (2) إِنَّ أَحْسَنَكُمْ أَحْسَنُكُمْ لِأَنْفُسِكُمْ
(in aĥsentum aĥsentum li-enfusikum)¹⁰ (3) tevfiğine muvaffaq vekil-i mu'tlak ... Pâşâ¹¹
yessera'llâhu (4) mâ yeşâ'u ve daĥı ol ma'tla'-ı tavâli'-i 'ulûm ve miftâĥ-ı (5) meğâlik-i
hümûm şifâ-dih-i saĥim-i işârât ve netâyic-baĥş-ı (6) 'aĥim-i 'ibârât şeyĥü'l-İslâm
Sa' deddîn-i (7) Sâni zât-i me'âl[li]-simâtı kütüb-ĥâne-i beyân u ma'ânî (8) ĥâzretleriniñ
nazar-ı iksir-i te'sirleriyle ârâste ve meşşâta-ı (9) ĥüsn-i teveccühleriyle pîrâste bir
dürr-i girân-mâye-i i'câz-nümûn [4a] (1) olup perde-i ĥacâletden bîrûn ve şikeste beste
(2) 'arz u taĥdime şâyeste oldu. (3)

Du'â-yı Şanâyi'-nümâ-yı Bedâyi'-iştimal

(4) Ĥaĥĥ celle ve 'alâ ĥâzretleri zât-ı şâĥaneyi ki lu'tf-ı (5) mûlaĥĥaşş u nûr-ı müşâĥĥaşş
ve sâye-i aĥaşş-ı Ĥudâ der-i ĥışn-ı ĥimâyetinde (6) maşûn u maĥfûz buyura ve gerdûn-ı
müstedir (7) semt-i noĥtadan münĥarif olmayan ĥa'tt-ı müstaĥim (8) gibi emrine mütâbi'
ve sükkân-ı ĥa'târ-ı âfâĥ-medâr (9) mâ-beynü'l-ĥu'tbeyn gibi mın'taĥa-i bendegî
baĥlayarak mu'tâvi' [4b] (1) ve baĥt, 'aĥab-ı maĥdemde tâli-şifât pey-i (2) irâdeti üzre
revân u 'âzim ve sa'âdet, (3) 'arâz-ı lâzım gibi ki cevher ile ĥâ'im olur (4) âsitân-ı
mülâzemetinde ĥâ'im ve nuşret (5) mânend-i heyûlâ ki levâzım-ı şüretden olup (6)
münfekk olmaz sâye-i çetr-i ĥurşid-peykerinden (7) münfekk olmaya. Tiĥ-i bî-dirîĥi,
âcâl-ı düşmenân (8) üzre isti'câlde 'illet-i mâddî gibi 'illet-i fâ'ili üzre mukaddem; (9)
ta'li'a-ı zafer, tulû'-ı râyetinden 'illet-i şürî gibi 'illet-i [5a] (1) ĥâ'iyiyeden mükerrem,
düşmene ĥudret, imkân-ı taĥşil-i (2) mümteni' gibi bî-ĥuşûl, du'â'-ı devlet-i rûz-efzûni,
eşnâf-ı (3) ĥazâyâda evveliyât gibi vâcibü'l-ğabûl ola ve daĥı (4) ĥayr-ĥâh-ı devlet-i
'âlî-himmet-i Muĥammed-sîret sa'dü'd-dünyâ ve'd-dîn (5) şeyĥü'l-millet ve'l-
müslimîn Muştafayu's-şiyem şâĥibü'r-rüşd ve'l-himem (6) şubĥ-ı şâdık gibi rûşen-

⁹ "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ..." Kur'an, Âli İmran 3/37.

¹⁰ "İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz..." Kur'an, İsra 17/7.

¹¹ İsim sonradan silinmiş.

fu'ād u 'ākīl, cemī' -i kemālāt (7) ile insān-ı kāmīl olan vūkelā-ı fehḥām ve 'ulemā-ı 'izām (8) ḥazarātı daḥı bu du' ādan ḥiṣṣemend olalar [5b] (1)

B'ismi'llāhi'r-Rahmani'r-Raḥīm

(2) *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ* (*Kul e'ūzu bi-rabbi'l-felaḥ min šerri mā ḥalaḥ ve min šerri gāsīḳın* (3) *izā veḳab ve min šerri'n-neffāsāti fi'l-ūḳad ve min šerri* (4) *ḥāsīdīn izā ḥased*)¹² işbu sūre, maḥlūḳātın şerḥi (5) beyānındadır. Evvelā ma'lūm ola ki zūlmāt-ı 'adem, ğayr-ı (6) mütēnāhiyedir. Ḥaḳḳ celle ve 'alā ḥazretleri o zūlumāt-ı nūr-ı tekvīn (7) ile ziyālandırđı. Bu ecluden *kul e'ūzu* [6a] (1) *bi-rabbi'l-felaḥ min šerri mā ḥalaḥ* buyurđı; çūnki 'ālem-i mümkināt (2) iki kısımdır. Biri 'ālem-i emr biri 'ālem-i ḥalḳ. Nite ki (3) vācib ta'ālā ḥazretleri şu āyet-i kerīmede işāret (4) buyurđı *أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ* (*elā leḥu'l-ḥalḳu ve'l-emr*)¹³ Bu daḥı ma'lūm (5) ola ki 'ālem-i emr küllisi maḥzā ḥayrdır ki şūrūr u āfātđan berīdir. (6) 'Ālem-i ḥalḳ ki 'ālem-i ecsām u cismāniyāt andan 'ibāretdir. (7) Şerr ancak 'ālem-i ḥalḳda ḥāşıl olur ve 'ālem-i ecsāma (8) 'ālem-i ḥalḳ tesmiyesiniñ sebebi budur ki ḥalḳ, taḳdīrden (9) 'ibāret olup miḳdār-ı ecsāmın levāḥikendendir. Emr [6b] (1) böyle olduysa 'ālem-i ḥalḳda vāḳi' olan şūrūrdan (2) isti'āze lāzım gelir nite ki *min šerri mā ḥalaḥ* (3) āyet-i kerīmesinden murād budur ki bundan şoñra ecsām (4) yā eşīriye yā 'unşuriyedir. Ecsām-ı eşīriye ḥayrdır; zīrā iḥtilāl ü fütūrdan (5) berīdir. Nite ki vācib te'ālā ḥazretleri (6) *مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ* (*mā terā fi ḥalḳı'r-raḥmani min tafāvut fercī'i'l-başara* (7) *hel terā min fuṭūr*)¹⁴ buyurdu. Ammā 'unşuriyāt yā (8) cemādāt yā nebātāt yā ḥayvānātđır. Ammā cemādāt cemī' -i ḳuvvā-yı (9) nefsanīyyeden ḥāliyye ve envār bi'l-küllīyye zā'ile olup [7a] (1) zūlmet kendisinde ḥāşıladır. (2) *وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ*

¹² "De ki: "Yaratıldığı şeylerin kötülüğünden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden, düşümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rabbine sığınırım." " Kur'an, Felak 113/1-5.

¹³ "... Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur..." Kur'an, Araf 7/54.

¹⁴ "... Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun? ..." Kur'an, Mülk 67/3.

(*ve min şerri ğāsikın izā veķab*)¹⁵ āyet-i (3) kerimesinden murād budur. Ammā nebātāt ki kendisinde (3) kuvve-i ğādiye-i nāmiye ki tūl ü 'arz u 'umķ ile ziyādeleşür, (4) işte bu kuvve-i nebātiyyedir ki gūyā 'uķdelerde teneffüs¹⁶ eder. (5) وَمِنْ شَرِّ الثَّمَنَاتِ فِي الْعُقَدِ (*ve min şerri'n-neffāsāti fi'l-'uķad*)¹⁷ (6) āyet-i kerimesinden murād budur. Bundan şöñra kuvvā-yı hayvāniyye (7) ki havāss-ı zāhire vü bātına ve şehvet ü ğazab bunlardan (8) 'ibāretdir. Rūh-ı insāniyyeyi 'ālem-i ğayba inşibābdan [7b] (1) ve quds-ı celāl ile iştiğālden men' ederler. (2) وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ (*ve min şerri ħāsidin izā ħased*)¹⁸ (3) āyet-i kerimesinden murād budur. Bu taķdirce nefis-i insāniyyeden (4) mā-'adā süfliyāndan bir şey ķalmadı. Anı daķı süre-i Nās'da bildirdi. (5)

B'ismi'llāhi'r-Rahmani'r-Raķīm

(6) Nefs-i insāni için fıtrat-ı aşıyyesinde ma'rifet (7) ve muħabbetu'llāha ķabiliyyet ve isti'dād olduğu müsellemdir ancak (8) nefis-i insāniyye için merātib-i şelāse mevcūddur: Derece-i evveli (9) nefis-i insāniyye evvel-emrde bi'l-kūlliye ma'ārifden [8a] (1) hālīdir ve bu derecede insān için bir mürebbi lāzımdır ki (2) insāni terbiye idüp ma'ārif-i bediħiyye vü kesbiyye ile (3) tezyin ide. بِرَبِّ النَّاسِ (*bi-rabbi'n-nās*)¹⁹ āyet-i kerimesi işbu (4) derece-i evveliye işāretdir. Derece-i şāniye nefis-i insāniyyede 'ulūm-ı (5) evveline bediħiyye vü kesbiyye ħāşıl olup işbu 'ulūm (6) sebebiyle mechūlāt-ı fikriyyeye tevaşşul mümkün olur. (7) مَلِكِ النَّاسِ (*meliki'n-nās*)²⁰ āyet-i kerimesi derece-i şāniyye (8) işāretdir. Derece-i şālīşe nefis-i insāniyyede ħāşıl olan (9) meleke sebebiyle mechūlāt-ı fikriyye kuvveden fi'le çıkıp [8b] (1) nefis için kemāl-i tām ħāşıl olur. إِلَهِ النَّاسِ (*ilāhi'n-nās*)²¹ (2) āyet-i kerimesi derece-i şālīşeye işāretdir. İmdi emr böyle (3) olduysa

¹⁵ "... karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden..." Kur'an, Felak 113/3.

¹⁶ Metinde تفت şeklinde yanlış yazılmıştır.

¹⁷ "...düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden..." Kur'an, Felak 113/4.

¹⁸ "...haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden ..." Kur'an, Felak 113/5.

¹⁹ "...insanların Rabbine ..." Kur'an, Nas 114/1.

²⁰ "...insanların Melik'ine ..." Kur'an, Nas 114/2.

²¹ "...insanların İlah'ına..." Kur'an, Nas 114/3.

Haqq celle vü ‘alā hâzretleri merâtib-i insâniyyeden (4) her bir mertebe hasebiyle lâyıq olduğu mertebeye nefsinı tesmiye eyledi. (5) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ (*min şerri’l-vevâsi’l-hannâs*)²² isti’âzeyi (6) beyândır. *Hannâs*²³ dan murâd kuvve-i vehmiyyedir ve vehme *hannâs* (7) itlâkınıñ sebebi budur ki ‘akl ile vehm ba‘z-ı muqaddemâtıñ (8) teslîmine müsâ‘de ederler. Ammâ netîceye gelince ‘aql netîceyi teslîm (9) edip vehm i‘râz eder ve teslîm etmez. Bu sebebden [9a] (1) *hannâs* tesmiye olundu. İşbu sürede merâtib-i ervâh-ı (2) beşeriyeyi beyân vardır ve dağı ‘aql ile vehm beyninde olan imtiyâza tenbîh vardır. (7) أَلَّذِي يُوسُوسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ (*ellezî yuvesvisu* (3) *fî şudûri’n-nâs*)²⁴ şudûr²⁴ dan murâd zıkr-i (4) mağall irâde-i hâl tarîkiyle kalbdır, taşşış bi’z-zıkrden şudûr (5) nefis içün ma’iyye-i ulâdır ve *hannâs* kuvve-i mütaḥayyileden (6) ‘ibâret olmağla evvelâ şudûra vesvese verir. Bu (7) şudûr vâsıtasıyla sâ‘ir ‘azâya sirâyet eder. (8) مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ (*mine’l-cinneti ve’n-nâs*)²⁵ cinne²⁵ den murâd (9) istitârdır. *Nâs* dan murâd isti’nâsıdır. Umûr-ı müstetire [9b] (1) havâşş-ı bâḫınadır. Umûr-ı müste’nise havâşş-ı zâhiredir. (2) Haqq celle ve ‘alâ hâzretleri bunlardan isti’âze ediñ (3) deyü buyurdu, bizlere de isti’âze itmek vâcib olur. (4) Ba‘z-ı melâhîde *kul e’ûzu bi-rabbi’l-felaḫ min şerri* (5) *mâ ḫalaḫ*²⁶ âyet-i kerîmesine vücûh ile i‘tirâz etmişlerdir. (6) Birinci i‘tirâz budur ki isti’âze olunan şey (7) kaçâ ve kader-i İllâhî ile mi vâki‘dir yoḫsa degil midir? Eger kaçâ (8) ve kader-i İllâhî ile vâki‘ ise ondan insân ne keyfiyyet ile (9) Allâh’a isti’âze edebilir zirâ kaçâ vü kader-i İllâhî ile olan [10a] (1) şey elbette vâki‘dir, isti’âzeye ḫâcet yoḫdur. Eger (2) kaçâ vü kader-i İllâhî ile degil ise bu dağı Allâh’ıñ mülk-i (3) melekûtunda ḫadḫ olunur. İkincisi, eger isti’âze (4) olunan şey ma‘lûmu’l-vuḫû‘ ise isti’âzede (5) bir fâ‘ide yoḫdur ve bir dâfi‘ de yoḫdur. Eger ma‘lûmu’l-vuḫû‘ (6) degil ise isti’âzeye ḫâcet yoḫdur. Üçüncüsü, (7) eger isti’âze olunan şeyde bir maşlahat var (8) ise ne keyfiyyet ile insân onuñ def‘ine rağbet (9) eder? Eger bir mefsedet var ise ne keyfiyyet ile Haqq celle [10b] (1) ve ‘alâ hâzretleri onu ḫalḫ u taḫdır

²² “...sinsi vesvesecinin kötülüğünden...” Kur’an, Nas 114/4.

²³ “Sinsi”

²⁴ “...insanların kalplerine vesvese veren ...” Kur’an, Nas 114/5.

²⁵ “...cinlerden ve insanlardan...” Kur’an, Nas 114/6.

²⁶ Kur’an, Felak 113/1-2.

eder? Bunun emsâli (2) şübehâtîñ cevâbı لَا يُسَلُّ عَمَّا يَفْعَلُ (*lā yus'elu 'ammā yef'alu*)²⁷ âyet-i kerîmesinden (3) başka olamaz. Her eţfâl-i nev-resîde ve kâmil-i (4) neverdîdeye vaşiyet ü naşihat iderüm ki işbu (5) mey-i hoş-güvâr-ı naşihatimi nüş ve dürer ü ğurer-i vaşiyetimi (6) güş-yı hüşına mengüş edeler. 'Älemde 'azîz ü merğüb (7) ve maĥbûbu'l-kulüb olup insân-ı kâmil ve hüşn-i (8) şiti 'âleme şâmil olur.

Naşihat

(9) İşbu tercemeyi müţâla'a buyurup neffâs²⁸-sîret [11a] (1) hasûd-şifat ve ĥannâs-mefsed[etd]en olan kimselerin (2) şerlerinden Hâkķ celle ve 'alâ ĥazretlerinin ĥıfz u ĥimâyesine (3) şıĥınarak onların şerlerinden emîn olalar ve dâ'imâ aĥlâķ-ı (4) pesendîde şâĥibi olan meliküyy'ş-şifât âdemlerle ülfet (5) ü ünsiyet edip şerîr ü münâfık u müfsid olan (6) kimselerden vebâdan kaçır gibi kaçırılmalı. **Beyt** (7)

هر کرا حصن حق حصار بود عنکوتیش پرده دار بود
Her ki-râ ĥışn-ı Hâkķ ĥişâr buved
'Ankebütîş perdedâr buved²⁹

(8) Ve 'âlemde ğörüşülüp maĥabbet olunacak kimseler üç şımfıdır: (9) Evvelkisi; muvâfık dost, ikincisi dostuñ dostu, [11b] (1) üçüncüsü düşmeniñ düşmeni. Mekk ü ĥîlesinden ihtirâz (2) olunacak kimseler daĥı üç nev'dir: evvelkisi münâfık (3) u mümâzık düşmen, ikincisi dostuñ düşmeni, üçüncüsü (4) düşmeniñ dostu. Ve daĥı üç kimseden üç şey (5) ümîd itme ve düşmendenden şıdķ u şafâ, Türk'den ĥilm (6) ü ĥayâ, zenden 'ahd u vefa. Ve yine ĥükemâ buyurmuşlar ki مصاحبة الاشرار فان الطباع تنفعل من الطباع وانت
(teccenneb (7) muşâĥabete'l-eşrâr fe-inne't-ĥibâ' tenfa'ilu mine't-ĥibâ' ve ente

²⁷ "O, yaptıĥından dolayı sorgulanamaz ..." Kur'an, Enbiya 21/23.

²⁸ Metinde bu kelime نفاس şeklinde yanlış yazılmıştır.

²⁹ Senâ'î'ye ait beyit Lügat-nâme'de şu şekilde geçmektedir:

هر که را عون حق حصار شود

عنکوتیش پرده دار شود

<http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-7b596e0ac1d6410b8069b8e1a67b95dc-fa.html>. Her kime Allah'ın kalesi sığınak olur, örümceĥi onun gizleyicisi olur.

(8) *lā-tedri*)³⁰ çünkü ahlāk-ı insānda hükemā için ihtilāf (9) vardır ve hülkuñ ta‘rifi budur *ve huve meleketün taḥaṣṣalet* و هو ملكة تحصلت لنفس تصدر عنها الافعال من غير طلب و تكليف [12a] (1) *li’-n-nefs taṣduru ‘anha’-l-ef’āl min ġayri ṭalebi ve teklīfi*)³¹ (2) ve bu hülk yā kesbī yāhud ṭabī‘īdir. Ba‘zı muḥaqqıklar kesbīyi (3) şu vechle işbāt ederler ki ahlāk bi-esrihā zamān u mekān (4) ḥasebiyle tağayyür eder. Umūr-ı ṭabī‘i[yye]den de bir şey tağayyür etmez. (5) Şekil-i s̄anīden netice verir ki hülk ṭabī‘ī olamaz (6) ve ba‘z-ı hükemā bu müdde‘ānıñ ḥilāfindadır; ancak mezheb-i ḥaqq (7) Calīnūs mezhebidir ki insān min-ḥayṣi’l-ḥilkāt (8) isti‘dād cihetinden muḥālaṭat-ı aḥyār ile ḥayr olur (9) ve bu ṭā‘ife ġāyet kılletdedir. Ba‘zıları mücāleset-i [12b] (1) eṣrār ile şerīr olurlar و الشرور يقتضيها و الشرور يقتضيها *(ve ‘ş-şūrūr yeḳtaṣihā ṭibā‘u (2) ekşeri’- ḥalāyık va’llāhu ‘alem bi’l-ḥaḳāyık)*³².

Nükte

Şest-i ḳazā-yı (3) İlāhī nāvek-i ḥavādişe ḳıṣī-i felekden ġüşād verince hedef-i (4) maḳşūda işābet eder. Nite ki Eflātūn buyurdu (5) الارض قسى و الاجرام سهامن و الله هو الرامى فاين المفر *(el-arzu küretun ve’l-insānu hedefün ve’l-eflākü (6) ḳıṣiyün ve’l-ecrāmu siḥāmūn va’llāhu hüve’r-rāmī fe-eyne’l-meferr)*³³ (7) Böyle olunca şek yokdur ki müşāhebet-i ‘āḳil iksīr-i (8) sa‘ādet-i cāvidānīdir ve muḳārenet-i ġāfil tefsīr-i şekavet-i (9) dü-cihānīdir. **Ḳıṭ’a [13a]** (1)

توصل من ايد كريم الى يدى	اذا هو في الحمام طين مطيب
فان من ربا[ح]ك سكران معتدى	فقلت له انت مسك و عنبر
فجالست بالورد البحسى بمعهدى	اجاب باقى كنت طينا مذل[ك]لا
و الا انا الترب الذى كنت في يدى	فاثر في خلفى كمال مجالسى

İzā hüve fi’l-ḥamami ṭıynün muṭayyeb
Tavaṣsale min-eydi kerīmin ilā-eydi (2)

³⁰ Kötülerle sohbetten uzak dur. Karakter karakterden etkilenir sen farkında olmazsın.

³¹ O bir melekedir ki ruhta meydana gelir. Fiiller talep ve teklif olmaksızın ondan doğar.

³² Şerler, ekser mizaçların gerektirdiği şeydir. Doğrusunu Allah bilir.

³³ Yerküre toptur, insan hedef, felekler yay, gök cisimleri ok, atıcı Allah. Kaçış nereye?

Fe-ķultu lehu ente miskün ve 'anber
Fe-inni min-riyā[hi]ke sekrānün mu' tedi (3)

Ecābe ... küntü tıynen müzellelā
Fe-cālestü bi'l-verdi'l-... bi-me' hedi (4)

Fe-eşşere fi-hulķi kemālū mücālisī
Ve illā ene'l-türbü'l-lezī küntü fi-yedi³⁴

(5) Çünkü bŷy-ı gül hāke te'şir idince nüfŷs-ı nev'-i insān ki (6) cüz' ü küll bir menşe'-i kudsiden müstefāddır, mücāveret-i (7) tıbā' ve istifādet ü ta'allüm-i ahlāk ile naşıl müteğayyir (8) ü müte'eşşir olmaya?

Hikāye

Nesli fŷrŷğ-ı urŷğ-ı Cengiziden (9) Argun Hān bir hŷn-riz pādışāh idi. Bir gŷn [13b] (1) sel-hāneden geķerken zebh olunmuş koyunları gŷrdŷkde (2) tıynet-i aşliyyesinde merkŷz olan inşāf u merhamet (3) ķuvveden fi'le ķıķup insān telezzŷz-i nefsi emmāre (4) iķŷn bu ķadar hayvān-ı bī-gŷnāhuñ ķanına girmek inşāf (5) degildir diyerek min-ba'd koyun zebh olunmasun deyŷ yasağ (6) eyledi. Nerede ķaldı ki ādem ŷldŷrmek. İlhān'ın³⁵ Sa'du'd-devle (7) nāmında bir Yahŷdī vezir-i pŷr-tezviri var idi mŷstakķbih ŷ (8) mŷstehcen olan şeyleri bir zamān u zemīn ile nezd-i (9) İlhānide tezyin ederek İlhān'a dedi ki pādışāhlar siyāset-i [14a] (1) 'ālem iķŷn mu'ānidān-ı devleti ķatl u tedmīr ile gŷlzār-ı (2) salţanatı has u hār-ı vŷcŷdlarından pāk itmek (3) lāzımdır. Bunun ŷzerine İlhān bir derecelerde hŷn-rizlige (4) hārīş oldu ki cüz'ī ķabāhāt iķŷn bir ādem degil (5) yŷz ādem ķatl ederdi bu gidişle ķoķ mu'ammer olamayup (6) az zamānda vefāt etmekle Sa'du'd-devle'den dil-gir (7) olan kimseler sa'du'd-devle'niñ hoķķa-i fesād olan ser-i (8) menhŷsını tīg-i bī-dirīg ile bŷrīde ve 'avenesini ve iķlīm-i (9) 'Acem'de

³⁴ Hamamda gŷzel kokulu bir kil, asil birinin elinden elime ulaşınca ona dedim: Sen misk misin, anber misin ki senin kokundan bana sarhoşluk bulaştı? Yine benim ağızımdan cevap verdi: Basit bir çamur idim, gŷzel kokulu bir gül ile buluştum. Sohbet arkadaşımın mizacı bende etki yaptı yoksa elindeki bir toprak idim.

³⁵ Bu kelimenin geķtiğ i satırla ilgili olarak derkenarda: İlhan lisan-ı Moğol'da pādışāh demekdir notu bulunmaktadır.

ne kadar Yahūdī var ise katl u demār ile hānelerini [14b] (1) iḥrāk-ı bi'n-nār etdiler işte sū'-i qarīnūn hāli budur. (2) نعوذ بالله من جليس السوء (*ne'ūzu bi'llāhi min celī's-sū'*)³⁶

Terceme-i Sa'dü'd-devle-i merķūm

(3) Sa'dü'd-devle, bidayet-i hālinde İlhān'ın heķimbaşısı (4) olup dā'imā İlhān'ın mizācına muvāfık şerbetler vermekle (5) nezd-i İlhān'ide i'tibār u istiķbāl peydā idüp (6) mertebe-i vezārete nā'il olmuş idi ve 'ilm-i ḥisābda (7) ğāyet tūl-i yedī olmağla evvelā Bağdād taḥşilātına me'mūr (8) oldu. İrād u maşrafı kemā-yenbağī rū'yet edip irādı (9) ziyādeleştirmekle cemī' memālik-i 'Acem'in ḥisābāt u taḥşilātına [15a] (1) me'mūr olup nāzırū'n-nuzzār oldu ve umūr u ḥuşuşunda (2) kemal-i istiķbālī olmağla her işi İlhān'a istizān (3) etmeksizin keser biçer idi ve Müslümānlara daḥi güzlerce (4) ri'āyet etmekle o zamān'ın şā'irleri ḥaḳķında dīvān (5) olacak mertebe kaşīdeler söylemişler idi. (6) Ez-cümle birkaç beyt bu maḥalle taḥrīr olundu. (7) **Ḳıṭ'a**

يهود هذا الزمان قد بلغوا	مرتبة لا يناها فلك
المالك فيهم و المال عندهم	و منهم المستشار و الملك
يا معشر الناس قد نصحت لكم	تمودوا قد تمود الفلك
فانظروا صيحة العذاب لهم	فمن قليل تريبهم هلكوا

Yehūdu haza'z-zamāni ḳad beleğū (8)
Mertebeten lā-yenāluhā felek

El-mülku fihim ve'l-mālū 'indehüm (9)
Ve minhümü'l-müsteşār ve'l-melik (10) [15b]

Yā ma'şere'n-nās ḳad naşahū leküm (1)
Tehevvedū ḳad tehevvede'l-felek

Fe'ntazir ve şayḥate'l-azāb lehüm (2)
Fe-'an ḳalīlin terāhum helekū³⁷ (3)

³⁶ Kötü arkadaştan Allah'a sığınırız.

³⁷ Zamanımızın Yahudileri feleğin ulaştığı bir mertebeye vardılar. Mülk onlarda, mal onlarda, müsteşar onlardan, melik onlardan. Ey insanlar! Size nasihat ettim. Yahudi olun çünkü felek de Yahudi oldu. Onlar için azabın çığılığını bekleyin çünkü kısa bir zamanda helak olduklarını göreceksiniz.

(4) Ancak şoñraları cibillet-i aşliyyesinde merküz olan cıftılığdan (5) hâlî kalmayıp İlĥân'ı fenâ şeylere teşvîk ü terğîb eder (6) oldu. Hâşıl-ı kelâm, kemâl-i istikbâline ve câh-ı bî-şebât-ı (7) İlĥân'a mağrûr olup naĥvet ü cebriyet-i Fir'avnîyi (8) izhâr ve defa'âtle esâfir-i evvelini ĥâtır-ı İlĥân'a 'arz (9) u tezkâr eylemişdi. Şöyle ki nübüvvet Cengîz Ĥân'dan şoñra [16a] (1) irş tarîkıyle saña irişmişdir. Meşeldir ki نبت العرش ثم القش عليه (sebbiti'l-'arş (2) şümme'nkuş 'aleyhi)³⁸ derler. Bedâhet-i 'aql ile ma'lûmdur ki kâ'ide-i (3) milk ü milel ve tertîb-i râbîta-i dîn ü düvel tîğ-i cihâd ile (4) müyesser olur. Ĥattâ peygâmbere-i 'Arabî şalavâtu'llâhi 'aleyh aşĥâb-ı (5) güzîni muĥâtelet ü ġazavâta taĥrîş ederdi ve bir günde çok (6) kimseniñ başını keserlerdi tâ ħahren ve cebren ħılâde-i muṭava'atı (7) raĥabe-i istilâma koyalar. Eger İlĥân-ı 'âlî-himmet fermân buyursa (8) her kim ki itâ'at ede mâl ü cânından emîn ola ve her kim (9) ki itâ'at etmeye ħatlı oluna. Bu taĥdîrce şu 'âlemdede bir millet-i [16b] (1) müteceddid ve bir devlet-i mütehattid ibħâ edersiniz dedi. İlĥân (2) daĥı ĥubb-ı mâl sebebiyle düşmen-i cân-ı Müslümânân olmağla (3) tenbîh ve te'kîd eyledi ki min-ba'd dîvânlarda Müslümân istiĥdâm (4) olunmasın. Ĥattâ bir gün Sa'du'd-devle şâhib-dîvân şadr-ı (5) cihâna³⁹ râst gelüp bir maĥzar çıkırap göstermiş. Me'âli (6) bu imiş: Rütbe-i nübüvvet ki aĥir-i merâtib-i beşeriyedir ve ufħ-ı nüfûs-ı (7) melâ'ikeye muttaşıl bir iktisâbdır ve nefsi-însânî ħâbil-i siyâsât-ı (8) Rabbânîdir, kemâl-i ĥikmet-i Ĥakîm-i Ķâdir iħtizâ eder ki her zamânda (9) bir şâhib-ħırân-ı nâmûs-ı İlâhî ola ve onuñ vücûd-ı mes'ûdi [17a] (1) niġâm u iltiyâm-ı 'âlem eyleye ve iħtizâ-yı eyyâm u meşâlih-i enâm (2) üzre ber-şî'âr-ı şerî'at ve ber-esâs-ı tarîkat peydâ ede (3) ve ĥalkı da'vet ede, itâ'at edenî ħabûl ede, (4) icinâb u temerrüd edenî ħatlı ede ve bu meĥâ'il-i (5) fezâ'il ve bu şemâ'il-i ĥaşâ'il, vücûd-ı İlĥân-ı 'âdilde (6) mevcûddur deyü yazmış ve nihâyet maĥzardaki 'ayn-ı şûrûr (7) u ġurûr idi. Efrâd-ı e'imme-i İslâm'dan ve meşâhîr-i a'yân-ı (8) devletden birkaç kimseler bu da'vâyı taşdıħ edip (9) şarâĥaten şehâdet etmişler. Ĥattâ 'ulemâdan birisi kendi [17b] (1) ĥattıyla الناس على دين ملوكهم (En'nâsü 'alâ dîni mülûkihîm)⁴⁰ yazmış ne'üzü bî'llâhi (2)

³⁸ Önce kubbeyi sabitle, sonra onu süsle.

³⁹ Bu kelimenin geçtiği satırla ilgili olarak derkenarda: "Şâhib-dîvân ve şadr-ı cihân ol zaman şadr-a'zamlara itlâħ olunurdu." notu bulunmaktadır.

⁴⁰ İnsanlar hükümdarlarının dini üzeredirler. Hadis olarak anılan bir söz.

te'ālā. Bunuñ üzerine İlhān'a takrİR eyler ki Ka'be'yi ma'bed-i (3) ešnām-ı bī-nām ve ehl-i İslām'ı 'ubüdiyyet-i Haqq'dan 'ibādet-i (4) evşāna ilzām eyleye. Bu ešnāda bu endiše üzerine (5) Yehūd-ı 'Arab'a mürāseleler gönderirdi ki Ka'be tarafına leşker-i İlhān (6) teveccüh etmek üzeredir deyü Necübü'd-dīn Kemāl ki kendi (7) gibi bir bedmeniş idi, Hōrāsān'a gönderdi tā a'yān (8) u mütemevvilāndan yigirmi nefer kimseniñ isimlerini yazdı, onları (9) katl ede ve e'imme-i nāmdār-ı Şīrāz'dan on yedi nefer [18a] (1) kimseyi da'vet eyledi ki kār-ı hayātlarını tamām ede ve bundan ğarāz (2) gūyā zu'm-ı bātılınca kuvvet ü kudret ü söz şāhibi olan (3) ādemleri ara yerden qaldırıp kendi kār-ı (4) dālālet-encāmına revāc vere. Velākin çāšnī-gİR-i qazā oña böyle (5) söyledi. **Mışra**³ ای سوخته این دیگ تمنا خامست (*Ey suhte in dīg-i temennā hām'est*)⁴¹ (6) Bunuñ üzerine ğayret-i ilāhī zuhūr idüp İlhān hasta (7) ve birkaç gün zarfında vefāt itmekle Sa'du'd-devle'niñ qurduĝu (8) dām-ı tezvİR ve ördüĝü zunnār-ı qaşvİR (?) kendi boğazına geçdi (9) la'netu'llāhi 'aleyh. Ergün Hān'ın vefātından soñra [18b] (1) Şeh-zāde-i 'ālī-şān Maħmūd Ğazān Hān ibn Ergün (2) Hān, taht-ı 'ālī-bahta cülüs ve imān-ı İslām'la müşerref [ü] (3) me'nūs olup bir 'ādil pādşāh-ı 'ālī-şān (4) olmaĝla kavm-i Tatar'a ve Cengīz Hān neslinden ne kadar şeh-zāde (5) ve hān-zāde var ise tiĝ-i intikāmı çekip imāna gelen (6) geldi, gelmeyen kılıcdan geçdi. يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ (*yuħricu'l-hayye mine'l-meyyit*)⁴² (7) āyet-i kerimesiniñ hükmü zāhir oldu. (8) الحمد لله القادر نعم المولى ونعم الناصر (*El-ħamdu li'llāhi'l-kādir ni'me'l-mevlā* (9) ve ni'me'n-nāşir)⁴³ (10)

Terceme-i Ahlāku's-Saltāna

[19a] (1) Ba'zı ğukemā buyurdular ki العدل عمود الملك و حصن الملل (*El-'adlu 'amūdu'l-mülk ve ħisnu'l-milel*)⁴⁴ (2) ve bu maqāmda yine buyurdular: Beş şey' diger beş şey'iñ (3) vücūduna mütevaqqıfdır. Terāzū, bī-zebāne şāhīn-i müstakīm olamaz (4) ve şemşİR, güzel urucu olmadıkça işe yaramaz ve söz, (5) bī-pİRāye-i şıdĝ ārāyiş-pe'zİR olamaz ve

⁴¹ Ey yanmış (kişi) bu arzu çömleĝi pişmemiştir.

⁴² "Allah, diriyei ölüden çıkarır ..." Kur'an, Enam 6/95, Yunus 10/31, Rum 30/19.

⁴³ Kadir olan Allah'a şükürler olsun. Ne güzel sahip ne güzel yardımcıdır.

⁴⁴ Adalet mülkün direĝi, milletin kalesidir.

‘ilm, hüsni-i ‘amel olmadıkça (6) netice vermez ve mülk, bi-‘adl pâydar olamaz ve cemî‘ ümem, (7) ‘adâlete muhtâcdırlar. Meşelâ, düzdân-ı râh-zenânvar bâb-ı (8) müşâtarâ beyninde müşâraat u müsâvât olmadıkça (9) işleri muntazam olamaz ve esbâb-ı mürâfaqat müfâraqata [19b] (1) mübeddel olur ve insân, şâdrü’n-nehâr-ı rûzgâr-ı cüvânide (2) ve ğurre-i ‘ömr-i zindegânide ki mażanne-i taleb-i lezzet-i cismânî ve maṭiyye-i (3) irtikâb-ı umûr-ı shehvânî ola ve امتساک النفس عند هیجان الغضب (*imtisâku’n-nefs ‘inde heyecânî’l-ğazab*)⁴⁵ (4) ta‘rîfiyle mu‘arref olan rezânet-i hîlmle ârâste (5) ve i‘ṭa-i mâ yenbağî li-men yenbağî ta‘rîfiyle mu‘arref olan ziyet-i (6) ihsân ile pîrâste ola. Bu iki haşlet büyük âdemlere (7) dibaçe-i defter-i mefâhîr ve zîver-i peyker-i me’âşir olur. Bu sebebden ki (8) iltizâm-ı tarîkat-ı ‘adl, mûcib-i kıvâm-ı ‘âlemdir ve havâşş-ı (9) nâs mücerred ‘adâlete râzîdirler. Ammâ ‘avâm-ı nâs, maṭma‘ u maṭmaḥ-ı [20a] (1) nazarları olan mertebeyi iḥrâz itmek isterler. Onlar (2) ḥazret-i ‘Ömerü’l-Fârûk ḥazretlerine vâki‘ olan każiyyeye (3) mâ-şadaqdırlar. Zîrâ ḥazret-i ‘Ömer’iñ ‘adli bi-‘adil iken (4) yine şikâyet edip biz seniñ ‘adliñe râzî degiliz (5) dediler ve benî Âdem, Ḥaḫḫ celle ve ‘alâ ḥazretleriniñ maḥz-ı (6) ‘adline râzî olmazlar ve eşnâ-yı du‘âda اللهم عاملنى بفضلک⁴⁶ ولا تعاملنى بعدلك (*Allâhümme ‘âmilnî bifâzlike (7) ve lâ tu‘âmilnî bi-‘adlike*)⁴⁷ derler. Çünkü büyük âdemler maḥall ü mevzî‘inde (8) lâyıḫ olduğu derece hîlmi iş edeler ve cürm-i mücrimleri (9) şafḥ-ı cemîle muḫâbil tûtalar, ‘ayn-ı tefadḫul u ihsân olmuş olur. [20b] (1)

Hikâye

İskender-i cihân-girden hikâye ederler ki bir gün ol (2) şâḫib-devletiñ bârgâhına bir mücrimi iḥzâr etdiler. (3) Ol mücrim ḥayâtından kaṭ‘-ı ümîd etmiş idi. İskender şafḥa-ı (4) kitâb-ı sa‘âdetden انْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ (*in ta‘fû ve taşfeḫû*)⁴⁸ fehuve ḥayrul

⁴⁵ Öfke anında kendine hakim olma

⁴⁶ Metinde بفضلینک şeklinde dir.

⁴⁷ Allah’ın bana fazlınla muamele et, adlinle muamele etme.

⁴⁸ “...ama affeder, hoş görüp vazgeçerseniz...” Kur’an, Tegabun 64/14.

lekum)⁴⁹ (5) āyet-i kerîmesini okudu ve ol mücrimi ‘afv etdi. (6) Muḳarriblerden birisi لو كنت اياك تقطنه (*Lev küntü iyyāke taḳatteltuhu*)⁵⁰ dedi. Ya‘nî ḳudretde (7) seniñ maḳāmiñı tıtmıṣ olaydım o nā-bekārı ni‘met-i (8) ḫayātdan maḫrūm ederdim, dedi. Cevābında İskender (9) ان لم اكن اياك لم اقله (*in lem ekün iyyāke lem aḳtuluh*)⁵¹, buyurdu. Ya‘nî ...-i noḳsānda ben [21a] (1) seniñ gibi degilim. Onuñ ḳatline iḳbāl etmedim ve her çend ḫalka (2) mücāzāt erkān-ı mekārım-i şerī‘atden olup mezḫeb-i (3) salṭanatda siyāset vācibdir; ancak Ḥaḳḳ celle ve ‘alā ḫāzretleri (4) وَجَزَا سَيِّئَةً سَيِّئَةً ve *cezā’ü seyyi’etin seyyi’etün*⁵² āyet-i kerîmesiyle bu daḳıḳ (5) ma‘nāya tenbîh buyurdular. Ya‘nî isā’ete isā’et (6) ile mücāzāt ‘ayn-ı isā’etdir ve bu nükte esrār-ı Ḳur‘āniyeden (7) bir sırr-ı daḳıḳdır ve şekk yoḳdur ki ḡāzab u tedemmürün (8) nihāyeti heder-i dimā’ ve telef-i nüfūs olur. Bu iki kabîḫ (9) olan şeyden ictināb lāzımdır. Anuñ’çün mihr-i sipihr-i [21b] nubūvvet ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām لا يقضى القضى وهو غضبان (*lā yaḳdı’l-ḳāḏī ve hüve ḡaḏbānün*)⁵³ (2) buyurdular.

Hikāye

Esedu’llāhi’l-ḡālib ‘Alī ibn Ebī Ṭālib (3) raḏıya’llāhu ‘anh bir gün ebṭāl-i ‘Arab’dan bir müşrik ile meydān-ı (4) ma‘reke de ceng ederdi. Ve ṭarafeynden ḫaylî ḫamleler vāki‘ (5) oldu. ‘Āḳıbet, sulṭān-ı velāyet ol şeyṭān-ı (6) ḡavāyine(?) ḡalebe edip zir-i pençesine aldı ve zū’l-feḳārı (7) çekdi ki ḫulḳūm-ı bī-dīni ṭa‘ām-ı şarābiñ vürūdından (8) men‘ede. Bī-dīn ḡāzaba gelip ol ḫāzrete bir ṭāḳım yave (9) sözlər söyledi. ‘Aliyyü’l-murtażā ol bī-dīni ḳatlden i‘rāz [22a] (1) edip sebîlini taḫliye eyledi. Ehl-i İslām’dan nazar edenler bu ḫālî görüncə (2) ol şeh-süvār-ı şecā‘ate bu ḳadar fırsat bulmuş iken (3) n’içün ḳatletmediñ dediler. Ol ḫāzret cevābında bu mel‘ün (4) ḡāzaba gelip deḫānından āteş-i ḫışm şaçılırdı. (5) Şimdi bu mel‘ünü ḳatletmiş olsam rızā-yı Bārī (6) içün olmayıp teşeffi-i şadr ve tesliye-i nefis için (7) olmuş olur. Onuñ’çün ḳatletmedim buyurdular ve ḫikmet

⁴⁹ “...bu, sizin için daha hayırlıdır ...” Kur’an, Bakara 2/271, Enfal 8/19, Tevbe 9/3.

⁵⁰ Ben senin yerinde olsam onu öldürürdüm.

⁵¹ Ben, sen olmadığımndan onu öldürmedim.

⁵² “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)...” Kur’an, Şura 42/40.

⁵³ Kadı öfkeli iken hüküm vermesin.

(8) oldur ki kuvve-i gâzab nefsi-i insânîde inbi'âş bulsa duhân-ı (9) muzlim dimâğa su'ûd idüp şiryân u 'urûkda [22b] (1) olan hûn-ı harîk münce mid olur. Bu şüretde envâr-ı re'y-i (2) insân hicâb-ı zulmet u zâbâb-ı hayret ile pûşide (3) kalır. Bu taqdîrce 'aql-ı insân hayr ile şerri ve haqq (4) ile bâtılı fark edemez ve bu delil üzerine nefsi-i insânîde (5) kuvvet-i gâzabıñ levâzımından olan hamıyyet cûş u hurûşa (6) gelip hûn-ı dil galeyân ider. Bu şüretde üç hâletden (7) başka olamaz. Kaşu hareket yâ bir kimse tarafına olur ki kuvvet (8) ü kudretde fâ'ik yâhûd müsâvî yâhûd aşâğı olur; eger (9) hareket fâ'ik tarafına olursa ve aHz-ı intikâm dağı mümkün [23a] (1) olamaz. İnqıbâz-ı hûn ceza'-keşûn⁵⁴ zâhir-i cildinden tevellüd (2) edip derûn-ı dilde müctemî' olur. Bu hâlete hüzn derler. (3) Yâhûd müsâvî tarafına olur ve intikâma kudret yâ var yâ yokdur. (4) Bu şüretde ol hûn inqıbâz u inbisât beyninde mütereddid olur. (5) Bu şürete hıkd derler. Ammâ hareket bir tarafa olur ki küçük intikâma (6) kudret mümkün ola. Bu hey'ete gâzab derler hükemâ vu 'uKelâ buyurdular (7) ki: Beş kimseye i'timâd câ'iz degildir: Haste-i zaĥm-yâfte, hükümdâr-ı (8) sitemkâr, bir düşmen ki denâ'et ü fûrûd-tenliği kendine şî'âr (9) eyler, bir zen ki izhâr-ı vefâdârî eyler, bir ğammâz ki kendi maşlahatına [23b] (1) revâc vermek için başkasınıñ 'aybını söyler. Ammâ (2) ba'zı kere büyük âdemler kendi menfa'at-i maşşûşaları'çün ğammâzıñ (3) sözleriyle 'amel ederler; ancak *إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ أَكْفَرُ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ كَمَا كَفَرْتُ مِنَ الْإِنْسَانِ مِنْكَ* (*ke-meşelli's-Şeytani* (4) *iz kâle li'l-insân ikfür fe-lemmâ kefera kâle innî beri'un* (5) *minke*)⁵⁵ âyet-i kerîmesiniñ medlül-ı münifince ol (6) şuhan-çîn-i bed-tıynete aşlâ i'tibâr etmezler. Çünkü (7) *فَقَدْ اِخْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا* (*feĥadihtemele bühtânen ve işmen mübînâ*)⁵⁶ (8) âyet-i kerîmesiniñ mişdâğınca ol ğammâ[z]ıñ sözleri aĝrâz-ı (9) fâsideden hâlî olmayıp fûnûn-ı türrehât u ekâzîb [24a] (1) ü erâcîfden 'ibâretdir.

⁵⁴ Metinde جزع كمشك şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵ "Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der; insan inkâr edince de, "Şüphesiz ben senden uzağım..." Kur'an, Haşır 59/16.

⁵⁶ "... şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur." Kur'an, Nisa 4/112.

Temsil

İbn ‘Alkam, devlet-i ‘Abbāsiye’den (2) Musta‘şım Bi’llāh’ın veziri olup ba‘zı mertebe hālifeye (3) gücenmekle kin-i derūnunu ihfā ve hālifeyi igfāl iderek kendi (4) ġarāz-ı nefsanīyesi’çün devlet-i Cengīziyeden Hülāgū Hān’ı (5) da‘vet ve hān-ı müşārun ileyh da‘vete icābet kaziyyesine ri‘āyet (6) birle beş yüz senelik devletiñ zir ü zeber ve hāk ile (7) yeksān ve bu kadar hūn-ı bī-günāhān seyl-i ‘arem gibi cereyān (8) ve bu kadar ebkār-ı nāz-perverdeniñ āb-rūy-i ‘ırz u nāmūsları (9) rīzān olup pāy-māl olmasına sebeb olmağla لعن الله من لا يلعن ابن العلقم (*le‘ana’llāh [24b] (1) men lā-yel‘an İbne’l-‘Alkam*)⁵⁷ medlülünce maḥşere kadar sipir-i la‘net (2) oldu. Hattā Hülāgū Hān, Bağdād’ı istilā eyledikde katli-i ‘āmm (3) ve bisāt-ı hilāfeti ber-dāšte vü bī-nām ve İbn ‘İmrān’ı Bağdād’a (4) vālī-i İslām edip İbn ‘Alkam’a ašlā ve kat‘ā i‘tibār etmedikten soñra (5) yāsā-yı Cengīzī üzre yetmiş çüb urup (6) bed-nām eyledi. ‘İbret-i netice-i hāl-i rüzgār ve bāzīçe-i felek-i ġaddār (7) bundan başka olamaz ki her şeb, şafağ-ı şāmī hūn-ı bī-günāhān (8) ile mürekkeb ve her seher, falağ-ı şubḥī dūd-ı nefes-i dād-ḥāhān ile (9) mürettebdir. Nite ki Hāqānī buyurdu: [25a] (1)

مرا دل چون تنور آهنین شد از آن طوفان همی بارم بر دامن
در این پیروزه طشت از خون چشمم همه آفاق شد بیجاده معدن
اگر نه سرنگون سارستی این طشت لبالب بودی از خون دل

Me-rā dil çün tennūr-ı āhen’in şod
Ez-ān tūfān hemī bārem be-dāmen

Der-īn pīrūze taşt ez-hūn-ı çeşmem (2)
Heme āfāk şod bicāde ma‘den

Eger ne ser-nigūnsār’estī in taşt (3)
Leb-ā-leb būdī ez-hūn-ı dil-i men⁵⁸

(4) Ve daḥı Nizāmī buyurdu: (5)

⁵⁷ Lanet, İbn Alkam’a lanet etmeyenin üzerine olsun.

⁵⁸ Hakanî, Gönüm demirden bir ocak gibi oldu. O tufandan eteğime gözyaşı dökmekteyim. Bu firuze leğenden taşan gözümün kanından dolayı her taraf bicade (kırmızı renkli bir taş) madenine dönüştü. Eğer bu leğen tersyüz olmasaydı gönümünden akan kanla dolup taşardı.

خاک شد آنکس که برین خاک زیست خاک چه داند که درین خاک جیست
هر ورقی چهره آزاده گیست هر قدمی فرق ملکزاده ایست
Ḥāk šod ān kes ki berīn ḥāk zīst
Ḥāk çī dāned ki der-īn ḥāk çī'st (6)

Her varakī çehre-i āzādegī'st (7)
Her ḳademī fark-ı melik-zādeī'st⁵⁹(8)

İşābet

Eger rībet-i nifāķī ve šā'ibe-i inkārī bendegāndan (9) birisiniñ mizācında teferrūs olunursa onuñ ḳam'ına isti'cāl (10) lāzım gelmez. Ol cihetden ki taḥşīl-i kemālāt-ı nüfūs-ı insānī ḡāyet [25b] (1) şu'ūbetde olup az zamānda olamaz ve bir düşmeni işlāḥ (2) etmek bezl-i māl ile müyesser olur.

Hikāye

Hüsrev-i Pervīz'īn (3) kendi terbiye-gerdelerinden ve havāşş-ı bendegānından bir emīr-i ḳavī-rāy-ı (4) nāfizü'l-kelim var idi ve ol emīr umūr ḥuşūşunda (5) kemāl-i istiklāl ile mahsūd-ı akrān olmuş idi. Ba'zı ḡammāzlar (6) Kisrā'ya şöyle taḳrīr etdiler ki filān kimseniñ dimāḡında (7) fesād olup cādde-i iṭā'atden çıķmışdır. Eger böyle (8) ḥālī üzre ḳalırsa revnaķ-ı salṭanat oña tābī' olur. (9) Kisrā bu ḥuşūşda bendegān u maḥremān ile meşveret eyledi ve tedbīr [u r]āy-ı [26a] (1) cumhūr şöyle istikrār buldı ki ol emīri muḥkem bende çekeler (2) ve iḥtiyār-ı nefy ü işbāt bākī ola. Vaḳtā ki irtesi gün gerdūn-ı (3) turuncī-şekl nārenc-i zerrīni ḡūşe-i fark-ı şarḳa aşdı, (4) Kisrā daḡı taḥt-ı salṭanata ayak başdı ve ol emīr resm-i (5) mu'ād üzre bārgāh-ı keyvān-rütbe geldi. Kisrā ol (6) zāta akrānından ziyāde 'izzet ü ikrām edip şadr-ı meclise (7) iḳ'ādına fermān buyu[r]du ve ol zātın pā[d]şāha olan (8) ḥüsn-i ḥidmetini ve 'ubudiyetini mübālaḡa vechile ta'dād eyledi (9) ve daḡı teşrīf-i ḥāşına iḥtişāş buyurup ḥil'at-ı fāḫire [26b] (1) ilbāsiyla ḳadrini bülend ve muraşşā' şemşīr-i zerrīn-nitāk ile (2) ḳalbini muḥkem bend eyledi. Ḳurenā-yı ḥazret ḥalvet-i ḥāşşada 'arz (3) etdiler ki şafḡa-i āyīne-i rāy-ı pādşāhī noḡṡa-i mevḥūm-ı tereddüdden (4) jeng-pezir olmaz ve nūr-ı āftāb-ı zamīri terāküm-i ḡamām-i

⁵⁹ Bu toprak üzerinde yaşayan herkes toprak oldu, toprak kendi içinde olanı nerden bilsin. Her bir yaprak bir soylunun yüzüdür. Atılan herbir adım bir melikzadenin başına denk düşmektedir.

şübehât (5) ile püşîde kalmaz. İmzâ-yı ‘azimete sebab-i muhâlefet nedir? Pâdşâh (6) buyurdu ki: “Ol kadar ki şeh-bâz-ı te’emmüle nişib [u] firâzda (7) mesâlik-i pervâz verdim ve her ‘uzva bend kodum. Ancak nihâyetü’l-emr (8) anıñ kalbinden başka ziyâde şerîf ‘uzv bulamadım ve ol (9) ‘uzv sulţân-ı memâlik-i a’zâdır. Onu iyilik ile muhkem kayd u [27a] (1) bend eyledim tâ sâ’ir a’zâ hadem meşâbesinde olup aña (2) mütâba‘atla kayd u bende geleler ve bend-i âhenin ise bir ‘uzva maşşûş (3) olup sâ’ir a’zâya sirâyet edemez.” Bu söz bürhân-ı (4) ‘aklı ile mü’eyyed ve şerî‘at ile mü’ekked ve ‘örf ü âdet (5) dağı taşdıķ eder ki pâdşâhlar habs-i mücrimâtı bu vâsıta (6) ile şavâb görürler ki tafahhuş-ı hâlde i’âdet-i nazâr ve ifnâ vü ikâda (7) mecâl ola. Hükemâ buyurmuşlar ki pâdşâhlara lâzım u vâcib olan (8) ‘uķûbet-ı mücrimânda ‘acele lâzım degildir. Zîrâ ğazab teskîn olunca (9) ‘afv mümkün olur ve eger müsâra‘at olunursa dest-i irâdet [27b] (1) dâmen-i telâfiye erişmez ve ba‘zılar söylediler ki: اذا هممت ببحر فيادر و اذا هممت بشر فسوف (izâ hememte bi-hayrin (2) fe-bâdir ve izâ hememte bi-şerrin fe-sevvif)⁶⁰ zîrâ güzel şeylere (3) ‘acele memdûh u maķbûl olduğu ve سارعو الى الخيرات (sâri‘û ile’l-hayrât)⁶¹ (4) hükmi-şerîfiyle mütâba‘ât-ı enbiyâ vü evliyâ olmuş olur ve nedâmet (5) olmaz. Devlet-i ‘Abbâsiye’den Me’mûn hâlife buyurmuş ki: (6) لو علم الناس مما ندرک من لذت العفو لتأتوا الينا بالخبايات (Lev ‘alime’n-nâs mimmâ nüdrîku min lezzeti’l-‘afv le-te’tû ileynâ bi’l-habâyât)⁶² (7) her hâlde ‘âlî-himmet olan büyük âdemlere lezzet-i ‘afv intikâmdan (8) daha güzeldir. Ol sebebden ki lezzet-i ‘afv müsteħabb ve memdûhu’l-‘aķıbetdir (9) ve lezzet-i teşeffî mürîş-i mezemmet ü nedâmetdir. [28a] (1)

Hikmet

Hilm, güzeldir ancak ‘acze haml olunmayacak derecede olmalı ve heybet-i (2) salţanat, lâzımdır ancak lezzet-i ‘afv, zîr-destâna nâķış olmayacak (3) derecede. Re‘âyâdan teklîf almak lâzımdır ancak re‘âyâ (4) zâbt-ı itâ‘atden çıķmayacak derecede olmalı. ‘Afv müsteħâbdır (5) ancak ‘âlem günâha dilîr olacak derecede degil. Def’-i melâl lehv (6) ü

⁶⁰ İyiliğe niyet ettiğinde acele et, kötülüğe niyet ettiğinde bir kez daha düşün.

⁶¹ “Hayırdan acele ediniz.” Hadis.

⁶² Bizim aftan aldığımız lezzeti bilseydiler, karşımıza hatalarla çıkarlardı.

şikâr ile hâşıl olur ancak zarûriyye-i melikiyyeden geri kalmayacak (7) derecede olmalı. Hâşıl-ı kelâm her şeyde ifrât [u] tefrîf mezmûm (8) ve hadd-i i' tidâl maqbûl ü ma' lûm olduğu bürhân-ı ' aqlî vü naqlî (9) ile müselle-i ' âlemiyândır.

Naşihat

Mülûk peder ü mâder-i müşfik [28b] (1) meşâbesindedir. 'Umûm-ı hâlâyık etfâl-ı radî' maqbâmında ve etfâl (2) peder ü mâdersiz zâyî' olacağı cây-ı iştibâh degildir.

Hikâye

(3) Devlet-i Selcuğiyyeden Melik Şâh zamânında bir pîre-zeniñ (4) bir tıfl-ı yetim ile bir gûsfendi var idi ve ol gûsfendiñ (5) maşşûliyle ta' ayyüş ü tegaddî ederlerdi. Bir gün bir köprüden (6) geçerken hâlbuki ol köprü dest-i teşârif-i hâdeşân (7) ile eczâ-yı ' imâreti pây-ı indirâsa erişmiş idi. Nâ-gâh (8) pây-ı gûsfend ol rañnelerden bir rañneye ümîd-i hünermendân (9) gibi gidip ' ahd u peymân-ı le ' imân gibi şikest oldu. [29a] (1) pîre-zen köprü başında feryâd u efğân edip oturdu (2) kaldı. Nâ-gâh Melik Şâh ol gün ol köprüden mürûr (3) etmek lâzım gelip ' azaletle ol köprüye erişdi. Bî-çâre (4) pîre-zen kalkıp ağlayarak sultânîñ dizginini tuttu (5) ve dedi: "Ey püser-i Alp Arslan bu köprüden benim dâdımı aliver yoğsa (6) تُبْلِ السَّرَائِرَ (*tuble 's-serâ'ir*)⁶³ ki ' arşa-i maşşere a' vâñ u enşârsız hâzır olduğunda (7) Şırâf Köprüsü başında elimi dâmeniñden çekmem." Sultân su 'âl (8) buyurdu ki: "Hâliñ nedir ve kimden şikâyet edersin?" Pîre-zen (9) dedi ki: "Seniñ gibi bir şâhib-ķırânîñ zamân-ı salţanatında revâ mıdır [29b] (1) ki bu köprü mecâz-ı merâkib-i nâs ve böyle münhedimü'l-esâs (2) ola ve sen ondan ğâfil olasın? Bir gûsfendim var idi (3) benim ve tıfl-ı yetimimiñ nüc' at-i ma' âş ve müske-i inti' aşımız idi (4) bu gün köprüden geçerken şikeste-pây olup muhtell-a' zâ (5) oldu." Sultân pîre-zeniñ işbu âteş-bâr u âbdâr olan (6) sözünden esb-i bād-refţâr üzerinde tāk-ı pül gibi kıddi hamîde (7) ve seyl-âb-ı sirişk dîdelerinden çekîde oldu ve ol pîre-zene (8) helâl mâlından yüz koyun verdi ve ol pîre-zen fâriğü'l-bâl (9) ve râfi' ü'l-hâl du' â-yı devlet-i sultâna meşğûl oldu. [30a] (1) Vaktâ ki Melik Şâh bu dâr-ı fenâdan

⁶³ "Gizlilerin açığa çıkarıldığı (gün)" Kur'an, Târik, 86/9.

dār-ı beḳāya irtihāl eyledi (2) mazanneden bir zāt ‘ālem-i ma‘nāda görüp ḫālinden (3) su’āl etmiş. Melik Şāh buyurmuş ki: “Eger köprü başında (4) dād-ḫ’āh olan pîre-zenîñ du‘āsı baña dest-gîr (5) olmamış olaydı bi-çāre Melik Şāh ‘azāb-ı ebedîde (6) ḳalırdı.” Büyük âdemler küçük âdemlerle mükâlemeyi ḫıṣāl-ı (7) ḫamîdeden ‘add ederler ve Süleymān ‘aleyhi’s-selām bu ḳadar saltanat (8) ve şeref-i nübüvvet ile berāber istifāde tarîḳiyle mūr-ı za‘ifîñ (9) sözünü istimā‘ edip irşād oldu. [30b] (1) **Beyt:**

اي رتبت تو [نه] برتر از سليمان بشنو سخن ار چه کم ز مورم
زرین سختم بدولت شاه هر چند که نیست زر و زورم

Ey rütbet-i tu [ne]-berter ez-Süleymān
Bi’şnev sūḫan er çi kem zi-mürem

Zerrîn sūḫanem be-devlet-i şāh (2)
Her çend ki ni’st zer u zürem⁶⁴ (3)

Naşihat

Bir kimseniñ ḳuşūr u günāhını bilā-taḫḳîḳ ‘uḳūbet ü cezā’ cā’iz degildir. (4) Zîrā vācib ta‘ālā ḫazretleri Ḥallāḳ [u] Başîr ü Rezzāḳ u Ḳādîr (5) iken rûz-ı ḳıyāmetde bende-i mücrime birden bire ‘iḳāb (6) u ‘azāb etmez tā ki muḫāsebe-i a‘mālîni muḳābele buyurur ve şaḫîfe-i (7) ḫayr u şerri şāḫibine gösterir eger inkār ederse (8) a‘zāsına su’āl eder ve her a‘zā ef’āl-i maḫşûşuna şehādet (9) eder ve bu i‘tirāf üzerine ḡadre mecāl ḳalmaz ol zaman [31a] (1) yā mucāzāt yā ‘afv buyurur.

Ḥaşlet

Pādşāhlar sözinde (2) ve her ḫuşûşında şebāt gibi güzel şey olamaz. Farazā (3) pādşāh bir ḫükümde ḫaṭā etse vükelā-yı devlet ihzār (4) etseler birden bire ol ḫaṭādan rücū‘ etmek cā’iz (5) degildir ve āşār-ı tereddüd daḫı göstermemelidir. Çünkü her ne ḳadar (6) ol fi’l üzerine ısrār-ı ḫaṭā etse de o şebātîñ (7) verāsında pek çok şevāb vardır. Bundan ḳıyās (8) etmeli ki fi’l-i cemîl üzerine olan şebāt ne güzel (9) şeydir.

⁶⁴ Ey derecesi Süleyman Peygamber’den daha yüksek olmayan, her ne kadar karıncadan daha yetersiz isem de sözümü dinle. Her ne kadar altın ve gücüm yok ise de padişahın sayesinde sözüm altındır.

Nükte

Bu cihân bâkî oldukça her zamanda [31b] (1) bir pādşāh eksik olmaz. Ancak pādşāha lāzım olan (2) dünyāsını ma' mūr ettiği gibi āhîretini dağı ma' mūr edip (3) orada da pādşāh olmalıdır. Ammā bu dār-ı fenāda pādşāh (4) olup yarın dār-ı beķāda faķır olursa çok (5) zararlı çıkar.

Fā'ide

İltifāta şāyeste ve işe yarar (6) dirāyetli ve şadākatli ādemlere iltifāt itmeli, nā-dān u nā-ehl (7) olanları dūr u teb' id itmeli. Eger bir mülkde bunuñ (8) ber-aksi zuhūr ederse ya' nī işe yarar ādeme fenālīķ (9) erişip yaramaz ādeme iyilik erişirse [32a] (1) o mülkden iyilik ümīdi münķatı' olur. (2) Fazīlet [ü] 'adl [u] kerem [ü] ihşān ile cemī' nāsı (3) hoşnūd etmek mümkün olamaz ammā 'adl ile (4) bütün 'ālem hoşnūd olur. Zīrā (5) *و بالعدل قامت السموات والعرض* (ve bi'l-'adl ķāmeti's-semāvātu (6) *ve'l-arz*)⁶⁵ medlülünce (7) 'adālet cümleye (8) şāmil olur. (9)

SONUÇ

İlhanlı hükümdarı Muhammed Hudābende adına yazılmış olan ve ünlü tarihçi Vassaf'a ait olduğu sanılan Ahlāku's-saltana, Kavalalı Hüseyin Kâzım tarafından kısmen Türkçeye aktarılmıştır. Tek nüshasını tespit edebildiğimiz Risāle-i Seciyye, Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır. Hüseyin Kâzım bu eserinde 34 bölüm başlığından oluşan Ahlāku's-saltana'nın 13 bölümünü belli bir sıra gözetmeden Türkçeye aktarmış, başına bir mukaddime ve çeşitli ibret verici hikāyeler ekleyerek Risāle-i Seciyye adıyla Sultan Abdülaziz'e sunmuştur.

Kısmî bir çeviri olan Risāle-i Seciyye, süslü nesir üslubuyla kaleme alınmıştır. Mukaddime kısmında mecazlar, zincirleme tamlama ve uzun cümlelerle ağırlaşan dil sonraki bölümlerde daha sade bir görünüm kazanır. Mukaddime kısmında yer yer sanatlı bir dil oluşturma kaygısı taşıyan yazarın, doğal söyleyişten uzaklaştığı görülür.

⁶⁵ Gökler ve yer adalet üzere ayakta durur.

Siyasetnâme alanındaki tercüme eserlerin ve kaynaklarının tespit edilip karşılaştırmaya tabi tutulması, hem siyasetnâmeler hem de klâsik çeviri geleneği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahlâku's-saltana, Kütübhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, No: 5398, (oai:ical.ir/37183).
 -----, Kütübhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, No: 7415, (oai:ical.ir/59638).
 -----, Kütübhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, No: 4023, (503446).
- Altay, A. (2011). "Klâsik Dönem Osmanlı Siyasetnâme Geleneğine Genel Bir Bakış", *Turkish Studies*, Volume 6/3, Summer, s. 1795-1809.
- Hüseyin Kâzım (Kavalalı). *Risâle-i Seciyye*, Topkapı Sarayı Müzesi, Mehmed Reşad Kitaplığı, No:925.
- Koçin, A. (2005). *Za'ifi, Gülşen-i Mülûk*, Ankara: Akçağ Yay.
- Mehmed, S. (1996). *Sicill-i Osmani*, Osmanlı Ünlüleri C. 4, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Öz, M. (1999). "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler" *İslami Araştırmalar*, Cilt, XII, Sayı, 1.
- Selçuk, B. (2013). *Nergisî, Kânûnu'r-reşâd (Ahlâku's-saltana Çevirisi)*, İstanbul: Kesit Yay.
- <http://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh196/> (E.T. 9.4.2013)
<http://www.loghatnaameh.org> (E.T. 9.4.2013)

Extended Abstract

Introduction

The genre of siyasetnama (book of government), transmitted to Turkish literature from Iran literature through translations, is a didactic book guiding rulers for a good ruling. In eastern literatures, the source of such books belongs to the former kingdom of Persia (Sassanian). These books were called generally Andarzne or Pendname at that period, yet they were embodied an Islamic pattern with the addition of verses form Koran, hadith and so on.

Siyasetnames, describing the art of management, were addressed to the ruling class. Through exemplary stories, these books illustrate how a state should be managed properly and fairly, advising the ruler to be sensitive to the problems of its people, to protect the weak, to assign worthy people in all kind of works etc.

Translations of Siyasetnama into Turkish are not exactly made because of the translator's intervention in the text as they are regarded as a copyrighted work. Siyasetnames stand out with political, moral, historical, social and didactic characteristics. The ones translated in a literary style in particular show nature of literary documents.

Method

In this study, some information about the content of Risale-i Seciyye is provided and a comparison with the source text is made to find out which parts of the text are translated and which are not. The main part of the study is composed of the transcription of Risale-i Seciyye to Latin letters. In addition to the transcription of the Arabic and Persian parts of the texts, they are also written with Arabic alphabet as in the text itself. Turkish translations of these parts are referred in footnotes. Leaf numbers of the text are given in square brackets while line numbers are given in round

brackets. The missing parts of the text are shown in square brackets. The spelling mistakes are shown in the footnotes as well.

Findings

One of the Siyasatnames that translated into Turkish from Persian is Ahlâku's-Saltana. Ahlaku's-Saltana, believed to be written by the famous Iranian historian Vassaf Reşîdü'd-dîn Fazlu'llâh Şîrâzî (d. AD.1334/AH.735), was presented to the Ilkhanid ruler Muhammad Hudâbende (1304-1317). It seems that Ahlaku's-saltana was partially or fully translated into Turkish by different authors at different times.

Ahlaku's-Saltana was lastly translated by Kazim Hussein Kavalalı more authentically with the addition of a long introduction. He entitled it Risale-i Seciyye, and presented it to Sultan Abdulaziz (1861-1876). There is some information about Kavalalı Hüseyin Kâzım in Sicill-i Osmanî. He worked as lecturer and mullah in Tripoli and he passed away in 1862 after becoming mullah of Cretan in July.

Risâle-i Seciyye consists of 21 chapters. 18 of these chapters have a title. The parts from the very beginning to the title "Terceme-i Ahlaku's-Saltana" (translation of Ahlaku's-Saltana) are not included in Ahlaku's-Saltana, which is the source text. These are added later by the writer.

Under the title of "Terceme-i Ahlaku's-Saltana", 13 chapters were translated. In this section there are titles as Hikaye (story), Temsil (representation), Nasihat (advice), Nükte (epigram), Isabet (befitting) Hikmet (wisdom) Haslet (qualification) Faide (benefit).

Titles of the chapters and topics are as follows:

1. Dibace (Introduction)

In this chapter, the writer praises Sultan Abdul Aziz Khan, and states that there is no corruption and sedition during his reign. The writer said that he translated Vassaf's Persian Ahlaku's-Saltana, added some parts, and entitled his work Risale-i Seciyye.

2. Duâ-yı Sanâyi-nümâ-yı Bedâyi-istimal (pray in an artful manner)

In this chapter, the writer prays for the sultan and other higher men in administration and scholars.

3. Commentary of the chapter of Falak of Koran

4. Commentary of the chapter of Nas of Koran

5. Nasihat (advice)

In this chapter, the writer tells about the friendship of evil and good ones that a person should be aware of and gives some advices.

6. Nükte (epigram)

In this chapter, the writer indicates that conversation with intelligent people is an elixir providing eternal happiness, while being close to unwary people leads to unhappiness in the two worlds.

7. Hikaye (story)

In this chapter, the writer tells a story about the ruler İlkhân and his Jewish vizier Saduddevle.

8. Hikaye (story)

In this chapter, the writer tells another story about the ruler İlkhân and his Jewish vizier Saduddevle.

9. Terceme-i Ahlaku's-Saltana (Translation of Ahlaku's-Saltana)

In this chapter, the writer discusses justice.

10 Hikaye (story)

In this chapter, the writer tells a story about Alexander and a guilty whom he forgives.

11. Hikaye (story)

In this chapter, the writer tells a story about Hazrat Ali and a polytheist whom he relinquishes from killing.

12. Temsil (representation)

In this chapter, the writer tells a story about Hülâgu Khan and İbn Alkam.

13. İsalet (befitting)

In this chapter, the writer discusses on the purgation of the soul and of enemies.

14. Hikaye (story)

In this chapter, the writer tells a story about the Iranian ruler Perviz and his disobedient man

15. Hikmet (wisdom)

In this chapter, the writer speaks on some good and bad qualifications.

16. Nasihat (Advice)

In this chapter, the writer argues being compassionate.

17. Hikaye (Story)

In this chapter, the writer tells a story about the Seljuk Sultan Malik Shah and an elderly woman.

18. Nasihat (Advice)

In this chapter, the writer gives advices that one should not be punished before a deep investigation.

19. Haslet (qualification)

In this chapter, the writer speaks on the determination of the rulers.

20. Nükte (epigram)

In this chapter, the writer speaks on life and afterlife of the rulers.

21. Faide (Benefit)

In this chapter, the writer speaks on assignment of qualified persons.

Conclusion

Risale-i Seciyye, a partial translation, was written in the style of ornate prose. The author's concern about creating a stylistic language makes the language of the text unnatural. The language used in the introduction (mukaddima) becomes severe with metaphors, long phrases and sentences, but after this part it becomes plain.